

Володимир БІДАК
Христина КОПИСТЯНСЬКА
Любов НОДЖАК

КОГНІТАРІАТ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СУБ'ЄКТ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

соціогуманістичні аспекти

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Володимир БІДАК
Христина КОПИСТЯНСЬКА
Любов НОДЖАК

КОГНІТАРІАТ
ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СУБ'ЄКТ
РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

соціогуманістичні аспекти

Львів – 2006

ББК 60.524.122.115

Б 597

УДК 331.102.24:001.895:[332.1+ 316.3]

Бідак В., Копистянська Х., Ноджак Л.

Б 597 Когнітаріат як інноваційний суб'єкт регіональних суспільних систем (соціогуманістичні аспекти). – Львів: ІРД НАН України, 2006. – 120 с.

ISBN 966-02-3800-2

Розглядаються соціогуманістичні проблеми становлення інноваційної парадигми суспільного поступу, його українські реалії й перспективи у зв'язку з актуалізацією цивілізаційних та євроінтеграційних викликів. Аналізуються значення і сутність інноваційного та інтелектуального потенціалів, зокрема їх знаннєво-інформаційної компоненти. Простежено вплив інноваційних феноменів на новітні тенденції структурування та взаємодії людських спільнот, становлення і функціонування суспільних систем у регіонах. Розкрито зміст поняття "регіональні суспільні системи" у контексті розвитку інноваційної сфери. Досліджено когнітивно-креативні та диспозиційно-мотиваційні характеристики когнітаріату як ключового елемента цих систем, виділено його критеріальні ознаки і функції. Окреслено концептуальні основи інноваційної політики з урахуванням соціогуманістичних принципів побудови інноваційної моделі подальшого суспільно-економічного розвитку держави.

Для економістів, соціологів, психологів, освітянських працівників, фахівців з питань регіональної соціальної політики, інноваційного менеджменту.

ББК 60.524.122.115

Науковий редактор: Долішній М.І., академік НАН України, доктор економічних наук, професор (Львів)

Рецензенти:

Бондар І. К., доктор економічних наук, професор (Київ)

Хоронжий А. Г., доктор економічних наук, професор (Львів)

Рекомендовано до друку Вченою радою Інституту регіональних досліджень НАН України (протокол № 7 від 13.10.2005 р.)

© Інститут регіональних досліджень
НАН України, 2006

© Бідак В., Копистянська Х., Ноджак Л.,
2006

ISBN 966-02-3800-2

ВСТУП

У контексті глобалізаційних тенденцій, притаманних становленню світової економіки, невідкладними соціально-економічними завданнями України є: з одного боку, подолання мобілізаційних тенденцій, які характеризували суспільно-господарську сферу країн з в.зв. соціалістичного табору з їх тоталітарним політичним режимом і адміністративно-командними методами управління, та досягнення нормативних для сучасності ознак революційного економічного розвитку, з іншого – перехід до інноваційного типу науково-технічного та суспільного поступу.

Умови набуття економічними процесами сучасних динамічних та якісних параметрів інноваційності не обмежуються лише перебудовою, чи навіть радикальною видозміною науково-технічної політики на базі новітніх форм менеджменту та підприємництва, яке відбувалося впродовж попередніх етапів перехідного періоду: інноваційний тип наукових розробок і техніко-технологічних перетворень вимагає більш масштабних методолого-методичних трансформацій, оскільки ґрунтовному переглядові має бути піддана загальна парадигма суспільного поступу. Зокрема, ідеологічних, ціннісних-мотиваційних, фахових ознак інноваційності повинні набувати різного роду соціетальні утворення (людські спільноти), безпосередньо чи опосередковано причетні до інноваційної діяльності.

Системність підходу до інноваційної політики передбачає урахування взаємодії сукупності таких компонент, як: 1) наука й освіта; 2) технології та виробництво; 3) управління і менеджмент (організація); 4) комунікації та комерція, врешті 5) соціальна сфера та інфраструктурне забезпечення. До речі, деякі дослідники інноваційних процесів кожен з двох елементів останньої з перелічених складових інноваційної системи виділяють в окремий різновид інноваційної

діяльності. Цим аргументується необхідність виокремлення відповідних “клітин” у цільовому дереві, що відображає комплексність даної проблеми.

Стан репрезентованості інноваційної проблематики в доступній літературі засвідчує невиробленість єдиного концептуального потрактування відповідних феноменів. Це цілком зрозуміло, коли брати до уваги як багатогранність предмету, так і його відносну нерозпрацьованість у філософсько-методологічному плані. У численних варіантах класифікацій інновацій виявляється надмірна умовність і недосконалість навіть найбільш продуманих, критеріально обґрунтованих підходів до їх диференціювання*. В більшості випадків має місце простий “лінійний” перелік різновидів інновацій, унаслідок чого руйнується цілісність досліджуваного явища. Водночас контури окремих видів бувають настільки невиразними, що це призводить до повторів у межах однієї класифікації.

На цьому тлі вигідно вирізняється системністю та логічною вивершеністю інтерпретація найчастіше застосовуваних підходів до класифікування інновацій, здійснена О. Лапко [32]. Автором обрано три “принципи”, чи точніше, параметри, за якими пропонується визначати конкретний тип, а відтак і критерії інноваційності. Це по-перше, предмет інноваційного впливу (продукти, технології, організація та управління, інфраструктура); по-друге, радикальність впливу (глибина змін); по-третє, масштабність впливу (значущість ринків).

Для досягнення більш повної характеристики інновацій доцільно доповнити цю схему ще одним, “наскрізним” параметром, що ним є сфера, у якій здійснюється інноваційна діяльність. Йдеться про сфери здійснення власне інноваційної творчості (напрямок продукування й функціонування знань чи технологій, галузь виробництва тощо), а також застосування інноваційного продукту.

* Детальний перелік існуючих класифікацій див. наприклад: М. Павловський Макроекономіка перехідного періоду. Український контекст. – К.: Техніка, 1999. – 337 с. (С. 175, 176); О. Лапко. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. – К.: ІЕПНАНУ, 1999. – С. 50–58.

Чим більш вагомим і значущим є інноваційний продукт, витворений у будь-яких галузях людської діяльності (за предметним призначенням, ступенем функціональної новизни, масштабністю застосування тощо), тим з більшою ймовірністю він генерує оновлення також і в інших сферах діяльності (споріднених, суміжних), або й призводить до інноваційного перетворення цих сфер загалом. Таким чином, виникає своєрідна ланцюгова реакція нововведень, що визначає формування цілісної інноваційної ситуації – у певних сегментах науки і виробництва, а в територіальному плані – в межах адміністративно-територіальних одиниць, регіонів, міжрегіональних об'єднань, всієї держави або й у більш глобальних масштабах.

Наукове осмислення взаємопов'язаності інноваційних феноменів, а відтак усвідомлення необхідності системного управління відповідними процесами призвело до утвердження поняття “інноваційна сфера”. Її розглядають як в регіональному, так загальнодержавному масштабах, причому інноваційні явища “на місцях” виступають як сегмент регіональних соціально-економічних перетворень і водночас є часткою інноваційної сфери країни в цілому [20; 29]. Водночас, цілісне бачення інноваційної сфери передбачає залучення до її поля зору суто суспільних явищ, пов'язаних з участю людських ресурсів у інноваційній діяльності.

Способи і форми консолідації людських ресурсів, залучених до інноваційної сфери, тобто об'єднання і організації власне людських спільнот за ознакою їх причетності до інновацій повинні відповідати логіці функціональних зв'язків між етапами та цільовими розгалуженнями інноваційного циклу. Це зумовлює певне соціальне віддзеркалення системності інноваційних процесів у постаті релевантних суспільних систем. У випадках, коли об'єктом дослідження є функціонування соціальних систем у контексті інноваційних феноменів, які мають місце в межах того чи іншого регіону, доцільно користуватись окресленням “регіональна суспільна система інноваційного типу”.

Поступово, з переходом до інноваційної моделі розвитку інноваційність стає всеохоплюючою характеристикою соціально-економічного життя суспільства. М. Туган-Барановський потракто-

ував “економічне піднесення”, “новий розвиток” як загальний прояв внутрішніх властивостей економічної системи, котра має здатність до циклічного видозмінювання. З іншого боку, Й. Шумпетер доводив, що нова якість розвитку, котра виявляється і реалізується через інновації, пов’язана не просто з окремими нововведеннями, а з новою функцією виробництва. У свою чергу, ця нова функція здійснюється в системних змінах технологій, виникненні значної кількості нових підприємств та появі “критичної маси підприємств”. Відтак, підприємство, котре виступає як сумарне окреслення мікроекономічних чинників інноваційного розвитку (головними його рушіями за Й. Шумпетером, є малий і середній бізнес), наповнює усю економічну систему, а не тільки окремі її “сегменти”, пронизуючи різні керунки і поверхи функціонування господарського механізму [1], а відтак – відповідні напрямки і рівні життєдіяльності суспільних систем, інтегрованих через інноваційні відносини.

Новий стан речей в економіці диктує відповідні вимоги стосовно розвитку також і науково-дослідницького сектора. Класичний інноваційний цикл в умовах ринку включає такі необхідні елементи, як: наукові дослідження, винахідництво, конкретні нововведення, “дифузні” технологічні інновації. Водночас в ньому передбачається обслуговування окремих етапів життєвого циклу продукції, а також урахування впливу та можливостей ринкового середовища щодо використання нової продукції і т. ін. [54, 44–45]. При цьому фундаментальні наукові дослідження не є безпосередньо прив’язаними до інноваційної діяльності, оскільки вони принципово спрямовані на пошук знань, “істини як такої”, а не на комерційні цілі. Здебільшого вони не мають прямого практичного застосування, тобто не забезпечують майбутнього “продукту”, в т.ч. і технологій, методик тощо. Тим не менш, фундаментальна наука готує підґрунтя для конкретних прикладних, проектних, експериментально-конструкторських розробок, виробничих заходів, прямо націлених на ту чи іншу інновацію. Ось чому інноваційна система в цілому “об’єднує науку, техніку, економіку, підприємництво і управління” [32, 33], пов’язуючи їх новими, власне інноваційними відносинами і задаючи таку ж модаль-

ність відносин всередині соціетальних утворень, інтегрованих “навколо” або “шляхом” інноваційної діяльності.

Зміст і функціональне призначення інноваційних зв'язків у ринковому контексті зумовлюються їх спрямованістю на всебічне забезпечення життєвого циклу інновацій. Отож, генерування, реалізація, забезпечення, врешті, обслуговування інноваційних процесів вимагає залучення широкого кола фахівців найрізноманітнішого профілю – науковців, технологів, конструкторів, інженерів, робітників, економістів, менеджерів, маркетологів та ін. При цьому з посиленням інноваційних процесів межі згаданого кола ще розсуватимуться, змінюватиметься його конфігурація: чим більше економіка країни набуває модальних ознак інноваційного розвитку, чим активнішим, мобільнішим, більш розгалуженим стає в ній підприємництво, тим значнішою і більш системною є участь населення у інноваційній діяльності. Тому якісно-кількісні параметри інноваційних процесів, їх інтенсивність та результативність залежать насамперед від інноваційної спроможності суспільства, або інакше – від потужності його інноваційного потенціалу

Інноваційний потенціал – це здатність до ефективної інноваційної діяльності суспільства загалом чи його певним чином організованих структур, які власне і є суспільними системами інноваційного типу (територіальними, регіональними або будь-якого іншого рівня інтегрованості). Складовими цієї здатності є: по-перше, інтелектуальний рівень і творча (креативна) готовність насамперед відповідних людських об'єднань, зокрема тих груп і категорій населення, що виступають як безпосередній суб'єкт інтелектуальної праці; по-друге – рівень ресурсного забезпечення інноваційної діяльності в межах держави, регіону, галузі, підприємств тощо (стан матеріально-технічного оснащення й інформаційної бази, професійна підготовка і кадрова політика в інноваційній сфері), а також, по-третє, фінансування та стимулювання відповідної діяльності.

Визначальним інноваційним чинником і водночас патогномічною складовою (тобто складовою, без якої дане явище не існує) інноваційного потенціалу є людський інтелект в усіх його проявах –

індивідуальному, груповому або колективному, врешті суспільному. Саме суспільна природа механізмів формування й реалізації інноваційного потенціалу через його інтелектуальну (інформаційну, знаневу) компоненту слугує ключем до системного дослідження його проявів і функцій на будь-якому соцієтальному рівні. Зокрема, коли йдеться про інноваційну сферу регіону, об'єктом вивчення виступають регіональні суспільні системи інноваційного типу, а предметом – закономірності і механізми діяльності когнітаріату, що виступає в ролі їх лідируючого суб'єкта.

РОЗДІЛ 1. СОЦІОГУМАНІСТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ

1.1. Соціогуманістична стратегія інноваційного поступу

Модель інноваційного розвитку регіонів, яка формується з урахуванням його інтелектуальної складової, повинна спиратися насамперед на соціогуманістичну стратегію інтелектуального забезпечення такого розвитку. За умов глобалізації та намагань інтегруватися у світовий (європейський) економічний, інформаційний, духовно-культурологічний простір універсальним критерієм цивілізаційної спрямованості державної політики будь-якої країни, тим більше України як держави, що стала на шлях самостійності й утвердження національної ідентичності, має стати соціогуманізм в його базисному розумінні. Йдеться про таке трактування, де основними складовими категоріями є “гуманізм” і “соціум” [11, 5], причому перший елемент цієї діади наголошує на морально-етичному векторі розвитку, другий – охоплює усі соціетальні феномени, від людини до нації. Соціогуманістичний підхід до інноваційного розвитку суспільних утворень цілеспрямовує на системне вивчення комплексу чинників, насамперед: економічних (виробнича діяльність, інвестиції, дохід, зайнятість тощо), соціальних (демографічна ситуація, соціальний захист, забезпеченість житлом, охорона здоров’я і т. ін.), духовно-інтелектуальних (освіта, наука, культура, духовні цінності, релігійні орієнтації). Окрім цього, слід брати до уваги особливу роль велику на інноваційні процеси навколишнього середовища та взаємовідносин з природним і культурним середовищем (природний

ландшафт, екологія, історико-культурна спадщина, інформаційний простір і т. ін.).

Імператив біарності в стратегії інноваційного розвитку України повинен максимально фокусувати зусилля на найголовнішому: людина є насамперед духовно-креативною істотою, навколишній світ якої – це не лише природа (екологічний чинник), виробництво чи торгівля (економічний фактор), а й соціум з його духовністю, інтелектом, питомою мовою, самотутніми культурними традиціями, цінностями, мотивами, усталеними орієнтаціями, відповідною синергетикою, менталітетом тощо, тобто соціум з його минулим, сучасним і майбутнім.

До складних біарних завдань належить, зокрема, забезпечення оптимальної відкритості суспільних систем цивілізаційним впливам, а також адекватної адаптації до них і водночас – збереження як регіональної специфіки соціально-економічного розвитку так і державної цілісності економіки шляхом міжрегіональної взаємодії [19]. Розв'язання цих завдань вимагає випереджального розвитку живих знань щодо уречевлених, прискороного формування людського капіталу в науково-технічній, технологічній, економічній, фінансовій, екологічній діяльності. Водночас, не менш важливим для інноваційного поступу є вдосконалення духовно-інтелектуальних, соціокультурних, мовно-інформаційних, морально-правових та інших характеристик життєдіяльності суспільства, які утворюють його соціогуманістичну сферу. На жаль, її стан не враховується концепцією сталого розвитку, що запропонована постіндустріальними країнами [17].

Якщо стосовно України, її регіонів сталий інноваційний розвиток (у зазначеному вище розумінні) певною мірою все ж аналізується з позицій динаміки економічних і екологічних показників, то його соціогуманістичні фактори, особливо духовно-інтелектуальні, культурно-етнічні, соціально-психологічні, мовно-інформаційні й далі залишаються поза увагою дослідників. У цьому контексті повноформатна розбудова держави, а також регіонів як її органічних складових неможлива без реального утвердження комплексної кон-

вещі соціогуманістичної політики, яка включала б стратегічні напрямки національного, духовного, громадянського відродження.

У центрі концепції інноваційного розвитку повинні бути соціальні характеристики соціальних груп різного щабля й рівня інтегрованості, від окремої людини до суспільства в цілому. Для будь-яких суспільних об'єднань “крайньою точкою”, або граничною межею гарантії їхнього фізичного буття є здатність забезпечувати своє біологічне існування (чи простіше – виживати). Натомість грає роль межа духовного та громадянського існування, а отже наявності майбутнього у кожній людській спільноті лежить у площині збереження своїх основних соціогуманістичних ознак (мови, культурних традицій, звичаїв, національної системи освіти і науки, моральних підвалин, певної суспільної організованості, духовно-інформаційного простору, а також усвідомлення безпеки й недоторканості власної географічної території).

З точки зору етногенезу і трансформації соціуму в більш високо організовану суспільну одиницю вирішальною є наявність внутрішньо притаманних йому кількісно-якісних чинників, необхідних і достатніх для набуття статусу модерної інноваційної спільноти (демографічних, інтелектуальних, освітньо-кваліфікаційних та ін.). Поряд з цим для розбудови суспільних систем саме інноваційного типу, хоча б на регіональному рівні, необхідна також низка зовнішніх обставин, таких як організаційна та матеріальна підтримка науково-технічних програм, проєктів, інформаційне забезпечення, інноваційний менеджмент тощо. З-поміж них за умов глобалізації та інтеграції ланка “інформація – інтелект – соціум – інноваційне суспільство” стає шораз вагомішою у становленні модерних націй, особливо у набутті необхідних аксіологічних (ціннісних) характеристик для досягнення високих темпів інноваційного поступу [16].

Соціогуманістична стратегія інтелектуального забезпечення інноваційного розвитку надає пріоритети освіті та науці як основним гуманітарним напрямкам “випереджувальної політики”, зокрема зростанню освіченості нації, збагаченню її інтелектуального потенціалу, генеруванню та впровадженню лідерських інновацій як способом більш ефективного використання ресурсів. Сучасна “нова еко-

номіка” – це і є власне, виробництво і використання нових знань, перетворення їх у повноцінний та перевірений фактор економіки, тобто у суспільні новації – економічні, соціальні, наукові, політичні тощо. Новація є фактором синергійного ефекту, а інноваційний розвиток характеризується як процес структурного вдосконалення економіки, який досягається шляхом використання нових знань для зростання суспільного виробництва, підвищення якості суспільного продукту, зміцнення національної конкурентоспроможності та прискорення соціального прогресу в суспільстві загалом [23].

Інтелектуальний поступ нації відбувається через творче засвоєння світового науково-освітнього потенціалу, творення та реалізацію досягнень вітчизняної науки. Діючий інтелект є одним з найважливіших чинників і складових людського розвитку, становлення якості людського капіталу, на який у розвинених країнах припадає 64%, тоді як 20% – на природні, екологічні ресурси і 16% – на матеріально-речові фонди тощо. Індекс людського розвитку розраховується ООН щорічно, починаючи з 1980 року. Він комплексно віддзеркалює поступ тієї чи іншої країни у розширенні можливостей вибору для людей, націй, позаяк є середньозваженим індикатором таких показників, як ВВП на душу населення, тривалість його життя та рівень освіченості. Згідно інформації ООН про розвиток людства і відповідно до даних досліджень вітчизняних вчених за складовими ІЛР Україна суттєво відстає від держав, які останнім часом набули чи претендують на членство в ЄС, як в національному, так й у регіональному вимірі [35; 36].

Розв’язання проблеми поліпшення ІЛР України змусило вітчизняних вчених до пошуку шляхів залучення відповідних ресурсів у регіонах, зокрема, щодо збільшення (вирівнювання) соціальної ролі регіонів у інтегральному індексі країни. Однак її вирішення може бути ефективним за умов науково-методологічного і методичного розв’язання принаймні трьох завдань: по-перше, досягнення якомога більшої деталізації розрахунків ІЛР щодо конкретних регіонів з метою врахування їх специфіки; по-друге, така деталізація, якщо вона буде здійснена на практиці, має бути суголосною з національною стратегією інноваційного розвитку країни і по-третє, не “поховати”

при цьому в масі регіональних цифр та показників саму соціогуманістичну сутність ідеї інтелектуального забезпечення реалізації цієї стратегії.

Впливи попередніх та сучасного періоду на інноваційний поступ спільнот залежать від духовно-інтелектуального потенціалу, людського капіталу, врешті інформаційної наповненості економіки, спроможності спільноти творити конкурентоспроможні нові знання, проекти, ідеї тощо і бути готовою на рівноправних засадах до європеїстичної інтеграції та побудови інформаційного суспільства. Інтелектуальний потенціал означає спроможність суспільства, окремих людських спільнот, особистостей (у іншому вимірі – держави, регіону, різних організаційно-територіальних структур) творити, накопичувати і використовувати знання, проекти, ідеї, ноу-хау тощо, тобто семантичну інформацію як інтелектуальну власність для соціально-економічного, інноваційного, науково-технічного, інформаційного, духовно-культурного, морально-правового та іншого розвитку.

У плані розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу за роки незалежності України зроблено небагато, а дещо і втрачено. Все ще немає суспільного усвідомлення того, що від рівня освіти, науки, ефективної їх інтеграції залежать нині всі атрибути інформаційного, насправді інноваційно зорієнтованого суспільства (якісно нові системи навчання, організації та управління виробництвом; зміст праці та структура зайнятості, в яких домінує розумова праця; сфера інформаційних послуг, у т.ч. зв'язана з матеріальним сектором; високий рівень науки, розвиненість творчих структур і т. ін.) а також компоненти інформаційної економіки – інформаційно-телекомунікаційні технології, розробка програмного забезпечення, послуги комп'ютерної мережі Internet, онлайн-бізнес тощо [7].

За умов глобалізації, взаємопроникнення економік на базі нових інформаційних технологій та систем міжнародних комунікацій розбудова інформаційної економіки, розвиток науки, де інформація є предметом і результатом творчої, високоінтелектуальної праці – це інтегральний стратегічний напрямок освоєння економічних систем майбутнього. При цьому слід віддавати належне людському

виміру, який охоплює не лише знання, інформацію (програмні продукти, мережі), а й національну свідомість, духовність, культурні цінності, трудовий менталітет і мотиви, насамперед творчі, які є вирішальними для нарощування інноваційного потенціалу розвитку суспільства як запоруки суверенності та конкурентоздатності держави, врешті, формування у нації адекватних зазначеним імперативам якісних характеристик [12].

Слід зазначити, що як потенціали впливів попередніх і сучасних періодів, так і форми вертикального (передача традиційної інформації від покоління до покоління) та горизонтального (творення нових знань, досвіду) руху інформації у суспільстві, тобто форми духовно-інформаційної мобільності, між собою не лише тісно взаємопов'язані, але й становлять духовно-інформаційну тяглість розвитку кожної національної клітини світового організму. Вони не тільки віддзеркалюють магістральний шлях формування інтелекту кожної нації у сучасному світі, а й сенс духовно-інформаційної взаємодії людей в умовах глобалізації як перманентного і (що дуже важливо) природного процесу збереження власної мовної, культурної, науково-технічної ідентичності; а відтак – розмаїття світу. Все це відбувається за допомогою підсилення соціогуманістичних компонент інноваційного розвитку, налагодження відповідного моніторингу за показниками наявності тих чи інших можливостей, а також забезпечення організаційних та фінансових умов для креативної реалізації кожною нацією і державою, регіональними чи іншими інтегрованими спільнотами, врешті кожною окремою людиною свого духовно-інтелектуального, трудового потенціалу [24].

У свою чергу наведене вимагає широкого, з позицій теорії розвитку, а не вузького (тобто переважно побутово-матеріального чи гуманітарно-допомогового) розгляду запропонованого терміна “соціогуманістичний”. Останній, зокрема, не слід застосовувати для окреслення гуманітарної політики, що стосується винятково процесу “виживання” людини, тобто лише різних форм саме гуманітарної (головно матеріальної), епізодичної допомоги нужденним, біженцям, потерпілим від природних катастроф тощо. Соціогуманістична стратегія розглядає зазначені питання значно масштабніше, в розвитку-

вому контексті, з орієнтацією на формування інформаційних поколінь (у тому числі в молодих державах), як більш досконалих і справжливих суспільних систем, скерованих на відродження національних культурних традицій, зрештою нового гуманного світопорядку.

При моделюванні української інноваційної перспективи, окрім цивільної, релігійної та іншої традиційної ідентичності, великого значення й актуальності набувають політико-економічна, наукова, технічна, виробнича самобутність, які в першу чергу розвиваються новітніми і ними ж детермінуються. Тому цілком слушними є твердження, за яким “глобалізаційні метаморфози, а також виклики, що постали перед країнами, які перебувають у процесі відродження власної політико-економічної, техно-промислової ідентичності, надали принципово нового значення питанням про стратегію, зміст і ресурси системних реформ у країнах з перехідною економікою” [14, 5]. Однак системний підхід до вирішення цієї проблематики у зазначеному контексті поки що не знаходить втілення в українській соціально-економічній практиці.

Соціогуманістичні аспекти інноваційного розвитку слід враховувати у процесі розробки стратегії інтелектуального забезпечення реалізації інноваційної моделі функціонування українського суспільства – з урахуванням націоцентричного і державотворчого векторів, а також сучасних загальноцивілізаційних тенденцій і викликів. Інноваційна парадигма має вибудовуватись при опорі на випереджальний розвиток освіти, науки, пріоритетність знань, творчого інтелекту, забезпечення домінування когнітивно-креативної функції людської діяльності.

Зазначене вимагає суттєвої переоцінки діючої системи суспільних цінностей та пріоритетів загалом. Від економічної спрямованості суспільства слід переходити власне до інноваційної і водночас до соціальної налаштованості нових економік, від нагромадження матеріального багатства як основи особистого добробуту – до накопичення інформації як основи суспільного прогресу. Місце і роль людини в майбутніх суспільствах визначатиме не так володіння матеріальними благами, як володіння інформацією та духовно-

інтелектуальними вартостями [44]. Інвестиції в людський капітал, формування на цій основі духовно-інтелектуального потенціалу суспільства перетворюється на головний загальнонаціональний і загальноцивілізаційний інтерес, що його уряд України має не лише декларувати, а й активно реалізовувати на практиці.

1.2. Інтелектуальна (когнітивно-креативна) складова інноваційного розвитку регіональних суспільних систем

Масштабність інноваційного потенціалу та динамічність його накопичення належать до визначальних чинників науково-технічного розвитку та економічного поступу сучасних держав. Тому від інноваційної мобільності українського суспільства, конкурентоспроможності його інтелектуально-знанневих характеристик залежить науково-технологічне майбутнє нашої держави, її гідне позиціонування в контексті все більшої інтенсифікації світових глобалізаційних тенденцій.

Для дослідження умов і факторів оптимізації формування та функціонування інноваційного потенціалу, його впливу на структурування спільнотних економічних суб'єктів необхідно є добротна модерна теорія інноваційної діяльності. На нашу думку, методологічними засадами становлення цієї теорії мають слугувати: подальше осмислення і творче втілення вчення В. Вернадського про конструюючу роль Розуму, мислячої людини в саморозвитку геологічних феноменів новітньої епохи: основні постулати цього вчення конкретизовані та відображені в понятті ноосфери [5]; послідовна реалізація та розвиток ідей Й.-А. Шумпетера щодо досягнення конкурентоздатності економіки на підставі інновацій і наукових розробок, які виступають головними рушіями економічного розвитку [58]; визнання особливої ролі знанневої компоненти в сучасних економічних процесах, а також потрактування інституціональних параметрів інноваційної діяльності як визначальних для її змісту й структури [57] та ін.

У зв'язку з інтенсифікацією інноваційних процесів, посиленням ролі та значущості їх знаннево-інформаційної компоненти, а

також внаслідок активізації ринкових механізмів їх регулювання інституціональна причетність до інноваційної сфери стає специфічним, вельми вагомим чинником соціального структурування різних категорій спільнотних (групових, колективних тощо) інноваційних суб'єктів, зокрема, на регіональному рівні. При цьому має місце формування у регіонах цілісних суспільних утворень, а саме – суспільних систем інноваційного типу. Вони поєднуються спільним цільовим призначенням діяльності, орієнтованістю на створення новітніх технологій, виготовлення інноваційного продукту, врешті – на оновлення ціннісно-потребових основ матеріального і духовного споживання.

У свою чергу, структурування всередині цих утворень визначається різновидами (модальністю) внеску тих чи інших інноваційних суб'єктів у стратегічне забезпечення економічного розвитку регіонів, визначення їх ролі та місця в становленні загальнонаціональної інноваційної системи, як і конкретних “профілів” впливу на її якісні та кількісні характеристики.

Смислове навантаження понять “інноваційна система” і “суспільна система інноваційного типу” піддається достатньо виразному розмежуванню. Так, під інноваційними системами прийнято розуміти “комплекс інститутів правового, фінансового, соціального характеру, що забезпечують інноваційні процеси” [25]. Ці системи збудовуються як в загальнодержавному, так в регіональному масштабах, з урахуванням діючих на відповідних рівнях соціально-економічних пріоритетів, традицій, особливостей культури тощо. Вони є суб'єктами формування та реалізації інноваційної політики, яка в кінцевому своєму виразі власне й має бути націленою на досягнення системності інноваційного розвитку економіки, з установленим раціонально збалансованим розподілом ресурсів держави між різними напрямками й усіма етапами інноваційного процесу.

Функціонування інноваційних систем як цілісних утворень передбачає високу розвиненість інфраструктури, цивілізований ринок технологій, а також правову охорону результатів інтелектуальної праці. Їх ефективність залежить від успішності комерціалізації науки, участі вітчизняного капіталу в наукових інноваціях, а також

запровадження конкурсного планування й фінансування науки. Державна стратегія щодо інноваційних систем базується на “новій парадигмі використання знань та інновацій як найважливіших економічних ресурсів” [16]. Таким чином, у цих системах знаннєво-інформаційна компонента, а також інновації як результат її використання позиціонуються певною мірою відчужено від людини, котра, насправді, є ідеологічним першоджерелом і єдиним творцем, носієм, застосовником знань, врешті, єдиним суб’єктом інноваційної діяльності на усіх етапах та стадіях інноваційного циклу. Це означає, що найважливішим економічним ресурсом насамперед і за будь-яких обставин виступає людський ресурс, і це твердження має особливу обґрунтованість для суспільств, орієнтованих на інноваційну модель подальшого розвитку.

Потракування суспільних систем як окремого і особливого об’єкта дослідження в контексті вивчення інноваційних процесів покликане дещо компенсувати згадану прогалину в опрацюванні інноваційної проблематики, привернути увагу саме до людських ресурсів інноваційного розвитку. При цьому доцільно, щоб предметом дослідження суспільних систем інноваційного типу виступали соціальні, демографічні, соціогуманістичні, соціально-психологічні тощо чинники і механізми удосконалення пізнавально-творчої, виробничої, менеджменто-маркетингової та ін. діяльності людських спільнот в інноваційній сфері. По суті, йдеться про застосування принципу системності при розгляді механізмів функціонування людських ресурсів як інтегрального інноваційного суб’єкта.

Актуалізація інноваційної парадигми розвитку визначає стратегічні цілі розбудови сьогочасних суспільств загалом, так само, як і цільову спрямованість окремих суспільних об’єднань, що функціонують в соціально-економічному просторі регіонів, областей, інших адміністративно-територіальних утворень. Тому саме інноваційну налаштованість регіональної соціально-економічної політики, а з іншого боку – інституціональну належність суб’єктів трудової діяльності до інноваційної сфери регіону доцільно розглядати як головні системоутворюючі фактори регіональних суспільних систем з новачійним вектором діяльності. Саме у цьому разі дані системи можна

створити регіональними суспільними системами інноваційного типу (РССІТ) [30].

При розпрацюванні суспільно-економічного феномену, окресленого аббревіатурою РССІТ, автори відштовхуються від загального філософсько-методологічного сенсу поняття “система”, привнесеного також і в економічну науку, згідно з яким система означає “цілісність, утворену сукупністю елементів, які перебувають у співвідношеннях і зв’язках один з одним”. Соціальні (суспільні) системи – це “складноорганізоване, упорядковане ціле, до якого входять окремі індивіди та соціальні спільноти, об’єднані різноманітними зв’язками і взаємовідносинами, специфічно соціальними за своєю природою...”. До них, в т.ч. належать “організації з виразно оформленою соціальною структурою; ... деякі структурні підсистеми суспільства: наприклад економічні, політичні або правові системи, наука...”. Соціальну систему може уособлювати структура, спільнота, особистість, якщо вони розглядаються з точок зору тих “характеристик, котрі формуються і виявляються в процесах соціальної взаємодії”. Всяка соціальна система “тією чи іншою мірою детермінує дії індивідів і груп, що в неї входять, і у певних ситуаціях виступає основою оточення як одне ціле” [51].

У суспільних системах власне інноваційного типу об’єднуючими чинниками, що безпосередньо забезпечують їх функціональну цілісність, виступають різні форми та елементи взаємозалежності окремих інституціонально визначених спільнотних суб’єктів інноваційної діяльності, причому не лише суто економічні та організаційно-управлінські, але й ідеологічно-концептуальні, ціннісно-диспозиційні, мотиваційно-цільові та ін. Структурованість РССІТ задається включенням окремих компонент, відмінних за модальністю, конкретними видами економічної діяльності, ступенем їх складності, характером корпоративної залученості, “місцем” в інноваційному циклі, а також прив’язаністю до тих чи інших регіональних інституцій, фінансово-економічної бази, фондів, цільових програм.

Ключовою елементною складовою РССІТ, реальним “живим” суб’єктом інноваційної діяльності й водночас суб’єктом суспільно-економічних відносин, через які реалізуються функціональні зв’язки

всередині системи, є когнітаріат – умовна спільнота інноваційної фахової інтелігенції з її демографічними, соціально-економічними, професійно-кваліфікаційними, мотиваційними, морально-психологічними та ін. характеристиками [28]. Визначальним критерієм для виділення цієї категорії фахівців високого класу як окремої, з урахуванням інноваційного контексту професійної діяльності, слугує поєднання таких двох патогномонічних (безумовно необхідних і мінімально достатніх) ознак інноваційності особистості, як високий професіоналізм, а також однозначне домінування в структурі мотивації праці пізнавально-творчої (когнітивно-креативної) спрямованості над прагматично-економічною.

Окрім безпосередньої професійної діяльності на окремих ділянках (етапах) інноваційного циклу (проектування і розробка, а також запровадження логістичних засад тиражування й реалізації інноваційного продукту та ін.), когнітаріат покликаний брати участь у виробленні регіональної інноваційної політики, організації інноваційного менеджменту, загальному забезпеченні економічного процесу, а також виступати як творець інноваційної ідеології та генератор інноваційного клімату в регіоні, тобто чинників, від яких залежить становлення духовно-інтелектуальної й соціально-психологічної основ формування і функціонування РССІТ.

Безальтернативність досягнення інноваційного гештальту, тобто цілісно-осмисленого бачення інноваційних процесів – їх становлення, структурування, забезпечення динамічного перебігу, а відтак системного розгляду також і соціальних аспектів функціонування інноваційної сфери пов'язана з загальною метою інноваційного розвитку.

Здатність гнучко й оперативно розв'язувати проблеми змін та модернізації технологічної бази економіки вимагає певного рівня інноваційної готовності всього загалу населення. За характером глибинних соціально-психологічних механізмів це означає ціннісно-диспозиційну налаштованість людей на життєдіяльність у контексті техніко-технологічної модернізації виробництва. У свою чергу, передумовою досягнення такої готовності є інноваційні перетворення в інформаційному та духовно-культурологічному просторі регіонів, а

також коригування деяких підходів до управління інноваціями, або й конкретні нововведення у регіональній соціально-економічній політиці. Іншими словами, необхідним є достатній рівень суспільної вимоганості в інноваціях та, врешті, індивідуальної зацікавленості людей як щодо окремих елементів інноваційних змін, так і стосовно загальних тенденцій інноваційного розвитку регіону.

Саме причетність до інновацій практично усього суспільства і, відповідно, населення будь-якого регіону є однією з визначальних умов функціонування інноваційної моделі розвитку держави. Економіко-кількісні параметри інноваційних процесів, їх інтенсивність та результативність залежать від інноваційної спроможності суспільства певних його структур, тобто від потужності їх інноваційного потенціалу. Цей потенціал виступає як здатність суспільства, окремих його складових до ефективної інноваційної діяльності. До елементів цієї здатності належать:

- інтелектуальний рівень і творча (креативна) готовність населення, насамперед тих його категорій, що є безпосередніми суб'єктами інтелектуальної праці;

- рівень ресурсного забезпечення інноваційної діяльності в межах держави, регіону, галузі, підприємств тощо (інформаційна база, матеріально-технічне оснащення, професійна підготовка і кадрові політика в інноваційній сфері);

- фінансування та стимулювання відповідних видів діяльності.

Незважаючи на надзвичайну різноманітність сучасних регіональних суспільних систем за типами і формами, починаючи від бізнес-інкубаторів, технопарків, соціополісів на базі потужних університетів-лідерів і закінчуючи рівнем регіональних і національних інноваційних систем, вони споріднюються належністю до інноваційної сфери діяльності. Їх спільною функціональною особливістю є генерування і широка соціалізація нової інформації та знань, запровадження яких забезпечує зростання національної економіки та підвищення конкурентоспроможності продукції на зовнішніх ринках. Функціонування інформації, насамперед нової, і все управління такими системами пов'язані саме з цим аспектом інноваційної діяльності.

Отже, визначальним інноваційним чинником і водночас обов'язковою компонентою інноваційного потенціалу є людський інтелект в усіх його проявах – суспільному, груповому чи колективному, а також індивідуально-особистісному. Тим не менш, напрацьовані на цей час концептуальні засади інноваційної політики здебільшого ігнорують роль людини в усіх трьох її інноваційних виявах: як творця й виконавця інноваційного продукту; як його замовника і споживача, а відтак – й своєрідного експерта-практика; як носія ціннісно-диспозиційних характеристик, що забезпечують у суспільстві заповнюваність на відповідні перетворення й толерантність до напруженості та незручностей, пов'язаних з перманентною адаптацією до радикальних техніко-технологічних й соціально-економічних нововведень. Натомість, має місце обмеження у тлумаченні інноваційних функцій лише реалізацією проектно-виробничих та організаційно-виробничих завдань, а також забезпеченням ринків збуту, що виявляється, зокрема, у визначенні змісту та функцій інноваційної політики як складової частини науково-технічної політики [23, 805].

Таке звужено-запрагматизоване розуміння інноваційних процесів зумовлює необхідність обґрунтування і розробки соціогуманістичного підходу як до вивчення самих інновацій, так до дослідження суспільних систем, формування і функціонування яких опосередковується взаємодією в інноваційній сфері різних професійно-кваліфікаційних груп когнітаріату, котра ґрунтується на спорідненості мотиваційно-цільової спрямованості та ціннісних орієнтацій. Зазначений підхід акцентує необхідність вивчення інноваційного потенціалу людських спільнот саме через призму притаманного їм комплексу суспільних (громадянських), соціально-психологічних, інтелектуально-інформаційних, морально-психологічних та ін. функцій і властивостей. Ці спільноти позиціонуються як центральні і визначальні в системі явищ, процесів і чинників, що формують інноваційну парадигму соціально-економічного розвитку регіонів та держави в цілому й окреслюють нові вектори його аксіологічної спрямованості.

Інноваційні процеси призводять до вельми радикальних видозмін у цінностях суспільства, значущих для подальшого поступу й

необливо – для посилення його інтелектуально-інформаційних параметрів. Природа інноваційної діяльності є такою, що її основні елементи, засоби та процесуальні характеристики, які спочатку об'єктивуються у свідомості як необхідний інструмент досягнення позитивних результатів творчої праці, в т.ч. – у вигляді задоволення певних економічних потреб самих працівників (інструментальні цінності й потреби), досить швидко перетворюються в кінцеві, або термінальні потребово-ціннісні утворення.

Це пов'язане з тим, що кожна праця, спрямована на виготовлення новаційного продукту (духовно-інтелектуального чи суто матеріального), вимагає від учасників діяльності максимального залучення розумових (пізнавальних, когнітивних) функцій, активації творчого пошуку, високої духовно-інформаційної мобільності. Здатність до систематичного нестандартного творчо-інтелектуального віднесення, готовність постійно підтримувати ті чи інші параметри психофізіологічних та психологічних функцій у відповідності зі специфікою інноваційних програм діяльності та наперед визначеним жорстким робочим режимом їх реалізації формується лише за умови суттєвої перебудови ціннісно-диспозиційної структури учасників визначеної діяльності, з виходом на новий, власне інноваційний тип мотивації.

В основі цієї перебудови лежить механізм, окреслений у психології як “зміщення мотиву на мету”. У контексті інноваційної діяльності він означає перетворення інтелектуально-творчого пошуку в самодостатню, “кінцеву” цінність. При цьому діяльність спрямовується і мотивується власне ціннісним ставленням до змістовних феномени “нове знання”, “істина” як така, сенс і сутність інноваційних задач та ін.) і навіть процесуальних її характеристик (переборення інформаційних перешкод, самі стани нервово-емоційного збудження при розв'язанні пошукових задач і. ін.). За даних обставин звична мотивація, пов'язана з соціально-економічними та антуражними параметрами трудової діяльності, відступає у інноваційних суб'єктів на другий план. Звісно, такі тенденції бувають тим більш виразними і характерними для загалу інноваційних спільнот, чим

менш останні є залежними від матеріально-побутових обставин життя, тобто, чим досконаліше відлагоджені механізми матеріального забезпечення інноваційної діяльності.

У комплексі соціально-психологічних процесів і соціогуманістичних чинників, які визначають вплив інтелектуальних складових на інноваційний розвиток суспільства, виділяються принаймні три визначальні ланки. Це, по-перше, трансформація творчо-інтелектуального (когнітивно-креативного) пошуку з інструментальної цінності в кінцеву, тобто самоцінність. Ця трансформація відбувається на рівні як індивідуальної, так і суспільної свідомості, що призводить до структурної перебудови ціннісної системи носіїв інтелектуального потенціалу. Останню можна розглядати як психологічний механізм вивільнення (або виникнення) творчо-інтелектуальної мотивації нового типу, а саме – інноваційної мотивації; по-друге, поширення в суспільстві інноваційної мотивації як кардинальної рушійної сили інноваційної активності; врешті, по-третє, виділення в окрему спільноту і поширення у сфері інноваційної діяльності, а відтак у соціумі загалом когнітаріату – категорії високоосвічених фахівців з термінальною ціннісною орієнтацією на когнітивно-креативний пошук (сприйняття пізнавальних і творчо-евристичних процесів як самодостатніх для підтвердження сенсу власної життєдіяльності) та домінуючою інноваційною мотивацією.

Саме когнітаріат репрезентує людський ресурс інноваційного поступу, й чим масовішою ставатиме відповідна категорія суспільства, тим масштабнішими і більш динамічними будуть інноваційні перетворення. Тому від чисельності й дійовості когнітаріату значною мірою залежатимуть темпи й якість інноваційних перетворень у регіонах (створення інноваційного клімату суспільних відносин, зростання ціннісності творчо-інтелектуальної діяльності, нарощування інноваційного потенціалу). Це означатиме практичну реалізацію інноваційної парадигми соціально-економічного розвитку, перехід до втілення його інноваційної моделі.

При системному представленні соціально-психологічних взаємозв'язків між розвитком інтелектуального потенціалу, а також

інноваційними трансформаціями у суспільстві слід ураховувати, що кількісні та якісні характеристики інтелектуальних спроможностей (функцій) виступають у безпосередній залежності від зовнішніх параметрів природного і соціального середовища, а також від функціонування і регулятивних впливів соціальних інститутів (зокрема, соціологічної спрямованості державної та регіональної політики). З іншого боку, ця залежність опосередковується аксіологічно, через зміни у ціннісно-диспозиційній та ціннісно-потребовій структурі.

Основним результатом системної взаємодії цих чинників, так само як "прямої" дії ціннісних чинників, що кардинально позначається на інноваційному розвитку, є вже згадуваний специфічний соціально-психологічний феномен – "трансформація когнітивно-креативного пошуку в самоцінність". Це явище має водночас як інтелектуальну, так ціннісну природу і виявляється у набутті суто процесуальними характеристиками інноваційної спільноти (розумовими властивостями і функціями) самостійного аксіологічного сенсу. Виникає, таким чином, особливе ціннісно-інтелектуальне "новоутворення", яке відіграє ключову роль у формуванні інноваційної мотивації та в розвитку інноваційного потенціалу загалом.

Це засвідчує існування певного соціально-психологічного підґрунтя та відповідного механізму інноваційної діяльності, включення якого залежить від набуття інноваційними суб'єктами статусу самостійної соціальної підсистеми – когнітаріату. З функціонування когнітаріату та збільшенням його частки в суспільстві пов'язане як подальше примноження інноваційної мотивації (переростання її з суто психологічного та соціально-психологічного чинника у суспільний), так і формування (поширення) специфічного інноваційного клімату взаємовідносин у соціумі. Ефектом цих інноваційних феноменів, взаємозв'язків і взаємодії між ними мають стати власне новітні спільноти (суспільні системи) інноваційного типу. Займати чільне місце в них і відігравати центральну роль у їх функціонуванні належать саме когнітаріату.

Отже, головними складовими соціологічного забезпечення інтелектуальної діяльності як базового чинника інноваційного

поступу є: 1) набуття когнітивно-креативним пошуком властивостей самостійної кінцевої цінності (самоцінності); 2) нарощування (розвиток) інноваційної мотивації у фахівців та інноваційних установок у всього загалу регіональної спільноти; 3) виділення “когнітаріату” як категорії, що уособлює суспільного суб’єкта інноваційної діяльності.

Безумовно, злагоджена, системна взаємодія цих складових їх подальше структурування та інтеграція в цілісний інноваційний потенціал можливі тільки на тлі гармонійного ціннісно-диспозиційного розвитку суспільства в цілому та при подоланні численних деструктивних соціально-економічних проявів, зумовлених труднощами ринкових трансформацій, а також проблемами державного будівництва, через які частково блокуються соціогуманістичні перетворення.

Подальша реалізація запропонованого підходу сприятиме створенню необхідних суспільних передумов для послідовних радикальних інноваційних перетворень і буде підставою для активізації соціально-психологічного механізму консолідації та духовно-інтелектуальної взаємодії когнітаріату як основи функціонування в регіонах інноваційної моделі соціально-економічного поступу.

Існує небезпека сучасного надмірно прагматичного потрактування можливостей людського інтелекту, домінування раціоналізму як принципу абсолютизації досягнень науки щодо детермінації найрізноманітніших параметрів буття та подальшого ходу цивілізаційних процесів. Наукове пізнання при цьому “...із засобу самоствердження і самореалізації людини перетворюється на самодостатній процес, у якому людина з її можливостями стає тільки засобом розвитку науки. Можливо, це ознака нового явища – “наукотехнократизму” [37, 15].

Тому дуже важливо прищеплювати у соціумі світоглядне розуміння того, що джерелом розвитку загалом є “...не тільки раціональні, а й духовно-ірраціональні чинники”, що “відкриває перспективу повороту від технократизму як принципу самоорганізації європейського суспільства до ідеології реального гуманізму з перспективою виживання людства. Цілком очевидно, що три найбільші небез-

XXI століття – знищення природного середовища, руйнація людської особистості, дегуманізація людської культури з елімінацією етнопатриархальної її складової – не можна подолати без напруження всіх інтелектуальних і духовних потенцій людини і людства” [37, 38]. Наведені застереги повинні слугувати соціогуманістичним директивам при конструюванні регіональних суспільних систем інноваційного типу та виробленні засад і механізмів їх функціонування в контексті цивілізаційного процесу.

1.3. Ціннісно-мотиваційні регулятори інноваційної діяльності когнітаріату

Роль суто людського чинника у забезпеченні інноваційного характеру цивілізаційного поступу як з точки зору механізмів його здійснення, так і змістовного наповнення, а також адресації й використання здобутків, не обмежується функціями інтелектуальної складової. Цей чинник має полімодальну і поліфункціональну соціогуманістичну природу, яка сповна відображається (повинна відображатись) у спрямованості та призначенні цивілізаційних процесів.

Офіційне тлумачення інновацій, особливості якого безумовно відбиваються в окресленні змісту та функцій інноваційної політики, практично ігнорує гуманістичні аспекти як самого феномену “інновацій”, так і проблематики, пов’язаної з регулюванням процесу і наслідків новаційних перетворень. Зокрема, інноваційна політика розглядається як складова науково-технічної політики держави (регіонів), що транспоновано подає видо-родові співвідношення властивості і призводить до звуженого розуміння інноваційних явищ: стилів і напрямків інноваційного процесу, які підтримує та регулює інноваційна політика, обмежуються проектно-виробничими і організаційно-виробничими завданнями, а також забезпеченням ринків збуту. При цьому для суб’єктів інноваційної політики нововведення виступає виключно як товар, і до того ж товар однозначно матеріальний, наділений суто технічними, чи, в кращому разі, інформаційними новими параметрами, які й визначають новаційну

цінність продукту. За такого потрактування людина в інноваційному процесі присутня радше як виконавець, аніж творець, а ще – як працівник державного менеджменту, чиновник, що здійснює загальне управління інноваційною діяльністю в масштабах країни та її регіонів, або ж технічно обслуговує відповідні управлінські функції.

Таке звужено-запрагматизоване розуміння інноваційних процесів додатково зумовлює необхідність обґрунтування розробки принципово новітнього, соціогуманістичного підходу до вивчення інновацій, а також інноваційного менеджменту. Інноваційна політика, вибудована на даному підході, повинна вирізнятися специфічною морально-етичною платформою: ідеалам людяності, конкретній людині та людським спільнотам з їх суспільними, соціально-психологічними, інтелектуально-інформаційними, та ін. функціями і властивостями має належати центральне місце в системі процесів явищ і чинників, що формують інноваційну парадигму подальшого соціально-економічного розвитку суспільства та його ціннісно-потребову спрямованість.

Інноваційна поведінка характеризується винахідливістю, внутрішньою селективністю, вибірковістю, зумовленими певною ціннісно-потребовою налаштованістю на те чи інше ставлення до обставин і чинників, які утворюють ситуацію її життєдіяльності. Людина як суб'єкт не залежить від дії зовнішніх факторів однозначно: вона сприймає їх у різних ракурсах, або ж зовсім "не сприймає", приймає чи відкидає як неприйнятні з точки зору своїх особистісних інтересів, а також інтересів здійснюваної діяльності. Зріла, інтелектуально і морально розвинена особистість в кінцевому рахунку, сама вирішує, обирає, що, якою мірою і в якому напрямку детермінує її поведінку.

Ця внутрішня опосередкованість екстернальних чинників активності розглядається як системний феномен, зумовлений сукупністю відношень, в яких людина перебуває – із зовнішнім світом, самою собою, своєю працею та її результатами. Ці відношення (соціальні установки, аттітуди) отримали специфічну назву "диспозиції", що більш докладно відбиває їх внутрішню

індивідуованість і структурованість: йдеться, власне, про схильності, налаштованість особистості, її ставлення до тих чи інших об'єктів, ситуацій, явищ, інформаційних впливів, а також завдань і обов'язків, які накладають на людину її статус і рольові функції.

Безпосереднім предметом розгляду в контексті дослідження інтелектуальних механізмів інноваційної діяльності є власне когнітивний блок диспозицій. Зрештою, в концептуальній схемі особистісних налаштованостей він розцінюється як визначальний, впливаючи тільки на підставі інформаційного сприйняття будь-якого явища чи об'єкту, його інтелектуального "опрацювання", осмислення та оцінки виникають (формуються) інші способи особистісного реагування на них – емоційного та дійового. При цьому і внутрішні (емоційні) стани людини і її зовнішні поведінкові прояви є наслідком, і водночас, більш чи менш адекватним віддзеркаленням результатів "роботи" інтелекту з об'єктами відповідних аттitudів. Таким чином, без когнітивного ставлення немає ні людських емоцій, ні вчинків, відтак не може бути діяльності як такої, і тим більше – діяльності інноваційної, котра відрізняється особливим навантаженням когнітивних функцій як "на вході" (пізнавально-випусковий характер завдань), так "на виході" (нове знання, методи, технології, нові когнітивні та інформаційні параметри пошукової діяльності).

Насамкінець, третім, найвищим рівнем диспозиційної структури є система ціннісних орієнтацій, яка визначає цілі (мету) діяльності людини, а також її ставлення до засобів та обставинних умов їх досягнення. Система ціннісних орієнтацій, яка є "адаптивною за своєю суттю, формується на основі вищих ієрархічних потреб особистості... та відповідності способів життя, які надають можливість реалізації певних соціальних й індивідуальних цінностей" [56, 88].

Будова ціннісних орієнтацій є аналогічною до будови ціннісних установок, що проявляються на середньому, соціальному рівні диспозиційної організації особистості. Відмінність полягає лише в одному, зате вельми принциповому аспекті: в ціннісних орієнтаціях домінує інтелектуальна компонента, тоді як в установках

вирішальною є афективна складова. Отже, виразно виступає взаємозв'язок між ціннісно-орієнтаційною спрямованістю особистості та її когнітивною сферою.

Саме осмисленість ціннісних орієнтацій, їхня “вмонтованість” у власну “картину світу”, що притаманна індивідуальній та суспільній свідомості і є, насамперед, функцією інтелекту, сприяє відносній постійності ціннісних орієнтацій і, відповідно, сталості системи цілеполягання, а відтак векторів мотиваційного забезпечення активності. Натомість, установки, пов'язані з емоційним реагуванням, характеризуються певною мінливістю й ситуативністю, важливими для пристосування поведінки до поточних обставин.

Таким чином, психологічним стрижнем, який забезпечує достатню стабільність інноваційної особистості, цілісність і послідовність її поведінкових проявів як у межах кожної окремої діяльності, так усього їх комплексу (насамперед, їх симультанного, тобто одночасного зрізу), є система ціннісних орієнтирів. Тому при дослідженні соціально-психологічних механізмів активізації когнітивних впливів на інноваційні процеси слід брати до уваги аксіологічний аспект регулювання інтелектуальних функцій.

За сучасних умов при здійсненні аксіологічного підходу до інтелектуального забезпечення інноваційних процесів слід зважати на явища руйнування ціннісно-нормативної системи, характерні для трансформаційного періоду розвитку українського суспільства. Як зазначає Н. Паніна, цими ознаками аномії характеризується кожна нестабільна спільнота, причому водночас виявляються й протилежні тенденції “кристалізації нової ціннісно-нормативної системи на ґрунті особливостей індивідуальної свідомості його членів, індивідуальних ціннісних орієнтацій і ціннісних преференцій”. Дестабілізація суспільних відносин не тільки суттєво позначається на ціннісно-нормативній регуляції поведінки, але й діаметрально видозмінює (перевертає) спрямованість залежностей: якщо у стабільному суспільстві ціннісна система детермінує індивідуально-психологічні особливості людей (на нашу думку, слід було б у цьому контексті говорити про поведінкові прояви названих особливостей.

не самі по собі є достатньо константними), то при дестабілізації ціннісних відносин має місце зворотній процес, тобто індивідуально-психологічні особливості визначають стан ціннісної системи [40, 5].

З точки зору задач нашого дослідження у наведених випадках найбільш цікавими є три моменти: 1) однозначне встановлення прямого зв'язку між станом ціннісної системи та характером індивідуальних психологічних властивостей, до яких належать і розумові здібності людини; 2) виявлення певних кореляцій між рівнем суспільних відносин і векторами відповідних детермінант; 3) підтвердження можливості зворотньої дії індивідуальних психологічних властивостей на ціннісно-диспозиційні характеристики. Наведене підтверджує існування механізму ціннісного регулювання індивідуальних інтелектуальних функцій, так само як і наявність зворотнього впливу інтелектуальних функцій на ціннісні характеристики суспільства.

У нормально організованих, достатньо гармонійних спільнотах, де немає значних розбіжностей між нормативними і реальними моделями способу життя (що означає відповідність способу життя людей їхньому соціальному статусу), а звідси переважають позитивні параметри соціального самопочуття населення [40, 7], детермінантами й регуляторами формування й вияву ціннісно-психологічних властивостей виступають саме ціннісно-диспозиційні чинники. І навпаки, чим більш розбалансованими, дисгармонійними є спільноти, чим гірше соціальне самопочуття людей, тим сильніше їхні психологічні характеристики, індивідуальні й групові настрої, стани, оцінки та ін. позначаються на становленні й функціонуванні ціннісної сфери свідомості. Закономірно при цьому, що зазначений вплив відбувається здебільшого з негативним знаком, сприяючи зниженню ціннісних орієнтирів, або їх деформуванню.

Якщо у цій системі залежностей виділити детермінуючі зв'язки між інтелектуальними проявами (властивостями) населення та його ціннісними орієнтирами, що безпосередньо стосується об'єкту розглянутого предмету, то з наведеного вище випливає наступне:

у стабільних спільнотах ціннісно-диспозиційні регулятори сприяють розвиткові інтелектуального потенціалу, тоді як у більш чи менш дестабілізованих (дисгармонійних), до яких належить і трансформаційне суспільство, процеси ціннісної детермінації розвитку і реалізації інтелектуальних спроможностей обмежуються, натомість спричинене цим погіршення (деформація) інтелектуальних функцій може негативно позначитись на стані самих ціннісних орієнтацій. Найбільш вагомі негативні наслідки для ціннісної системи з боку інтелектуальної сфери в окресленій ситуації зумовлюються результатами осмислення та інтелектуального оцінювання населенням умов життя в дестабілізованому суспільстві, власної соціальної ситуації, зумовленої суспільними дисгармоніями тощо.

Такі оцінки “втручаються” у когнітивну компоненту ціннісної системи особистості лише в разі високої індивідуальної значущості тих чи інших несприятливих обставин, однак при “часовому” накопиченні або ж на рівні соціуму сумарний (кумулятивний) їх ефект може мати досить серйозні наслідки для ціннісно-диспозиційної регуляції індивідуального, а також суспільного розвитку. Це зумовлює регулятивну роль ціннісних диспозицій стосовно інноваційного потенціалу.

Характер взаємодії між ціннісною системою особистості (суспільства) та чинниками розвитку інтелектуального потенціалу певним чином віддзеркалює матеріал, наведений у таблиці 1. Зокрема, має місце наступний ланцюг залежностей: реалізація цінностей, що входять до основних блоків диспозиційної системи, здійснюється шляхом задоволення потреб, у яких ті чи інші цінності об’єктивуються (виступають як специфічна зацікавленість у досягненні тих чи інших станів, ситуацій, об’єктів) і конкретизуються. У свою чергу, чинники і засоби, за допомогою яких забезпечуються відповідні потребово-ціннісні комплекси, перебувають у безпосередньому причинно-наслідковому зв’язку з обставинами, що впливають на розвиток і реалізацію інтелектуальних властивостей, зокрема, сприяють активізації (або виникненню) різноманітних мотивів інтелектуальної діяльності.

**Чинники та умови вдосконалення інтелектуального потенціалу
(ціннісно-діагностичний підхід)**

Основні блоки цінностей	Загальна характеристика цінностей			“Похідні” впливи на розвиток і реалізацію інтелектуального потенціалу
	Походження, Джерело	Потреби як об’єкт ціннісного ставлення	Чинники реалізації цінностей	
1	2	3	4	5
Цінності життя: здоров’я безпека родина	Задані генетично (біо-, соціогенез)	Фізичний комфорт Позитивні фізіологічні відчуття Фізична та соціальна захищеність Продовження роду	Нормативні фізичні та соціальні параметри умов життя Матеріальне забезпечення Родинна та гендерна гармонія	Формування демографічних і соціально-психологічних передумов відтворення інтелектуального потенціалу Забезпечення біологічних основ формування і розвитку розумових задатків і здібностей Психофізичні та психофізіологічні кореляти інтелекту Біологічні передумови розвитку загальних та спеціальних здібностей
Цінності “Я”	Розвиток самосвідомості	Самоствердження Самореалізація (ділова, емоційна) Відчуття морально-психологічної захищеності	Успішність у різних формах активності: соціальна, ділова, етична, творчо-пошукова та ін.	“Я” – Мотивація інтелектуальної активності як чинника успіху Самореалізація через розвиток розумових здібностей Самоствердження через інтелектуальні досягнення
Цінності соціального співжиття (спільноті)	Соціалізація морально-етичне виховання	Соціальна приналежність Соціальне схвалення Емоційна та рольова взаємодія.	Позитивні оцінки у середовищі рольової та емоційної взаємодії	Соціальна мотивація інтелектуальної активності Інтелектуальні зусилля (досягнення) заради соціального схвалення, престижу тощо

Продовження табл. 1

1	2	3	4	5
Громадянські цінності	Формування громадянського суспільства Національно-патріотичне виховання	Держава Нація Соціальна гармонія Регіональні спільноти	Дійова державницька політика Громадянська злагода Сформована національна ідеологія	Інтенсифікація інтелектуальної праці на користь держави і суспільства, вдосконалення державницької політики Громадянська мотивація інтелектуальної діяльності задля національного розвитку
Цінності навчання, культури, духовності	Освітньо-виховний процес у системі загальної спеціальної вищої освіти Самовиховання Самоосвіта	Інформація, знання Професійна кваліфікація (професіоналізм) Культурні цінності Духовно-гуманістичні цінності Релігія.	Сприятливі умови, прогресивні методи навчання і виховання Доступність позитивних морально-етичних зразків Високі стандарти культури і духовності соціального середовища	Інтенсифікація навчання, в т.ч. посилення ролі гуманітарних дисциплін Здобуття загальної та фахової освіти Набуття професіоналізму Прилучення до загальної та духовної культури
Цінності праці	Трудове виховання Професійна підготовка Трудові процеси	Привабливість: — праця як процесу — праця як джерело доходів, кар'єри, соціального статусу, соціального схвалення	Сприятливі умови та організація праці Культура праці (виробництва) Адекватна економічна та морально-етична оцінка праці	Активізація інтелектуальних складових трудових функцій як наслідок удосконалення умов та організації праці, як складових усіх форм трудової діяльності загалом

Цінності ринку	Ринкові умови господарювання Ринкові відносини	Вільність Конкурентоздатність (професійна, ділова) Кар'єра Доходи	Наявність та ефективність ринкових механізмів економічної взаємодії	Ринкові стимули активної інтелектуальної функції Інтелектуальні зусилля (досягнення) задля підвищення доходів, кар'єрного зростання, забезпечення особистої конкурентоздатності та конкурентоспроможності продуктів праці
Цінності поступу, інноваційного розвитку	Інноваційні процеси	Пізнання нового Творчість Індивідуальний та суспільний розвиток Інноваційна мобільність	Сформованість і доступність бази інформації, знань Інноваційні методи освіти, організації науки і виробництва Інноваційний клімат суспільства	Інноваційна мотивація інтелектуальної активності Інтелектуальні зусилля та творчий пошук як самоцінність

Основні напрямки підвищення інтелектуального потенціалу суспільства та посилення його використання

Створення демографічних і біосоціальних умов розвитку розумових здібностей населення

Мотиваційне забезпечення інтелектуальної активності

Забезпечення освітньо-культурологічних і професійно-кваліфікаційних умов розвитку та реалізації творчого інтелекту

Формування сприятливих умов реалізації творчого інтелекту через працю

Інформаційне забезпечення когнітивно-креативної активності

Таким чином, маємо справу з “двоповерховою” структурою взаємопов’язаних факторів, оскільки результати дії чинників реалізації цінностей постають у ролі чинників стосовно становлення й удосконалення й використання інтелектуального потенціалу.

Аналітико-синтетичне осмислення змісту, ролі та особливостей взаємодії виділених факторів дозволяє обрати підходи та визначити головні напрямки управлінських впливів на індивідуальні й суспільні параметри інтелектуального потенціалу, що їх слід брати до уваги при втіленні інноваційної політики. Ці напрямки, як показано в таблиці 1. можуть бути зведені до: демографічних та біосоціальних передумов інтелектуального розвитку; забезпечення освітньо-кваліфікаційних засобів формування інтелекту та його творчого втілення; активізації мотивів інтелектуальної діяльності; удосконалення організації та умов розумової, особливо творчої, праці; інформаційного забезпечення усіх форм пізнавально-творчої активності.

Загалом, ціннісно-диспозиційна структура особистості може слугувати системоутворюючим чинником при спробах вироблення цілісного підходу до розгляду соціально-психологічного механізму розвитку та реалізації інтелектуального потенціалу. Будь-яка спільнота, що свідомо ставиться до проблеми аксіологічного самоудосконалення, а відтак обирає науково обґрунтовані шляхи і методи оптимального формування у населення кардинальних цінностей та шукає адекватні способи їх реалізації, тим самим закладає сприятливі основи для багатовекторного позитивного впливу на власний інтелектуальний потенціал. Системне потрактування ціннісно-диспозиційних і, відповідно, ціннісно-потребових параметрів людини, підбір віддзеркалюючих їх напрямків і чинників реалізації запитів та інтересів населення, забезпечує водночас вихід на деякий комплекс умов і факторів, від яких безпосередньо залежить формування й оптимальне використання інтелектуального потенціалу з метою наближення до інноваційних моделей суспільно-економічного розвитку (див. рис. 1).

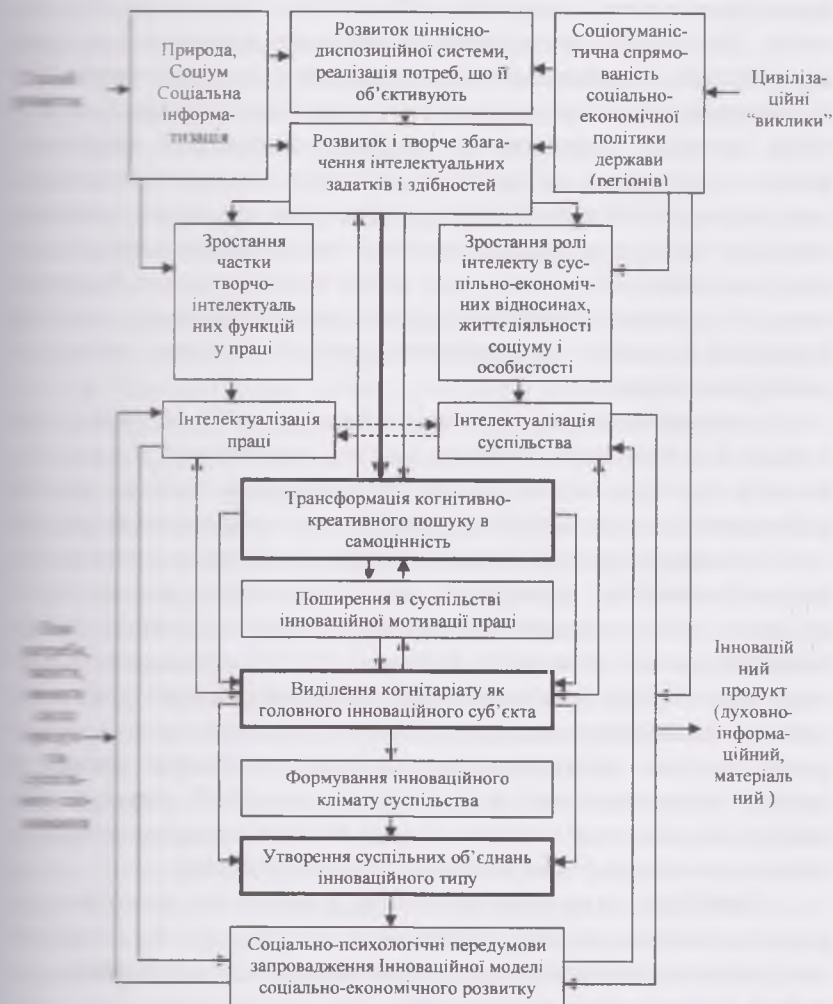

Рис. 1. Інтелектуальне забезпечення інноваційної моделі розвитку

В українському суспільстві, яке активно розбудовує ринкову економіку, а з іншого боку переживає період інтенсивної інформатизації, з орієнтацією на поступовий перехід до інноваційної моделі

розвитку, в системі цінностей відбуваються принципові новоутворення. Що більше, мають місце їх змістовне поповнення та якісне перетворення. Зокрема, ціннісні набувають ринкові методи господарювання, а також видозмінюється ціннісне ставлення до ряд явищ, ситуацій, характеристик соціально-економічної поведінки і ділового статусу, які є елементами, проявами або результатами ринкових відносин. При цьому формування нових ціннісних ставлень є настільки складним, неоднозначним і навіть суперечливим процесом, що у свідомості одних і тих самих людей можливе поєднання високої позитивної цінності окремих (або й численних) ринкових феноменів з повним запереченням цінності ринкових методів і тактичних (або навпаки).

Осмислення цих внутрішніх суперечностей в індивідуальній а також і в суспільній ціннісній системі, гармонізація й упорядкування її структури вимагає від суб'єктів ринкових відносин значних додаткових інтелектуальних зусиль. Так само додаткової активізації інтелектуальних функцій потребує праця за обставин, притаманних ринковій економіці: конкуренції, прямої залежності доходів, кар'єри, інших ознак соціально-економічного статусу від методів і ефективності трудової діяльності. Власне, у різкому підвищенні цінності цих та усіх інших елементів (проявів) ринкової успішності полягає надзвичайно висока мотивуюча роль ринку щодо трудових зусиль загалом і розумових зокрема. Саме це дозволяє розглядати ринкові "новоутворення" в ціннісно-диспозиційній структурі особистості як важливий соціально-психологічний механізм активізації розвитку та використання інтелектуального потенціалу.

Найбільш радикальні видозміни у цінностях сучасного суспільства, значущі для його подальшого поступу в цілому і особливо для посилення інтелектуального вектора розвитку, відбуваються у зв'язку з інноваційними процесами. На особистісному рівні, найбільш суттєвий вплив на інноваційну мотивацію мають цінності "Я" і спільнотні цінності, прагнення до втілення яких актуалізує мотиви саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації а також соціальної причетності й соціального схвалення. Вони виступають внут-

рушіями силами прагнення до максимальних каліфікацій, професійного визнання, формування кар'єри і т. ін.

Саме такі ознаки психологічної готовності й характерологічної придатності особистості до інноваційної праці беруться до уваги при виділенні когнітаріату як особливої категорії високоосвічених і практично вишколених фахівців, зайнятих в інноваційній сфері сучасних європейських країн з ринковою економікою і, відповідно, високим рівнем життя та добре розвиненим, потужним середнім класом [28, 54–55]. Ця соціальна група є носієм професійної досконалості, базованої на максимальному залученні творчого інтелекту. Поняття “когнітаріат” практично є синонімічним до поняття “інтелектуальна еліта”, причому з запровадженням його в наукову практику обриси останньої стають більш конкретними і точними, а критерії набирають модерного, і головне, об'єктивного, а не емоційного-компліментарного змісту. У контексті дослідження інноваційних процесів категорія населення, яка відповідає цим обом поняттям, постає як головний суб'єкт інноваційної діяльності.

Співставлення концептуальних підходів до проблеми ефективного залучення інтелектуальних сил суспільства в інноваційні процеси з сьогоденними реаліями життєдіяльності інтелектуальної еліти не дає достатніх підстав для оптимістичних прогнозів щодо антропоцентричного забезпечення активізації інноваційного розвитку регіону. Щобільше, соціологічні дослідження виявили значну невідповідність, по-перше, між науково-теоретичним та повсякденним (“common sense”) баченням місця і ролі інтелектуальної еліти в інноваційних процесах, і по-друге, між декларованою властивою структурами орієнтацією на інноваційну модель соціально-економічного прогресу та практично здійснюваними заходами, спрямованими на забезпечення сприятливих параметрів життєдіяльності, з т.ч. – умов праці інтелектуальної еліти (а точніше, майже повною відсутністю таких заходів).

Такий стан речей свідчить про недостатню відладаність державних і господарських механізмів реалізації інноваційної парадигми, яка окреслює напрями та методологію подальшого розвитку української держави. Серед цих механізмів особливе місце посідає

соціогуманістична компонента, оскільки від стану і дійовості чинників, що її утворюють, залежить комфортність життєвого простору інтелектуальної еліти та її соціальне самопочуття як морально-психологічна і мотиваційна основа індивідуальної інноваційної спроможності, а відтак успішної реалізації інноваційного потенціалу суспільства в цілому.

Інноваційна діяльність, з одного боку, максимально навантажує і активізує інтелектуальні функції виконавців, з іншого, сприяючи самоусвідомленню ними себе як більш чи менш елітарної категорії суспільства, створює об'єктивні підстави для особливої вимогливості й критичності з їхнього боку щодо забезпечення сприятливих параметрів умов праці, а також життєвого комфорту в цілому. Саме тому у даній категорії інтелігенції в далеких від досконалості соціально-економічних умовах ринкових трансформацій має місце значна суперечливість між здебільшого вивіщеними ціннісними установками, з одного боку, і надто прагматичними соціальними очікуваннями, з іншого.

Осмилення, рефлексування людиною власних життєвих обставин, сенсу й якості життя, в т.ч. сенсу праці, завжди відбувається під впливом комплексу співчинників, що визначають задоволення чи незадоволення потреб вищого порядку. Для інтелігенції зокрема когнітаріату, як категорії інноваційних фахівців власна професійна діяльність становить один з головних, або й є визначальним елементом смислового ядра буття, оскільки вона виступає для них як джерело і поле когнітивно-творчого самовияву, інструмент міжособистісного та соціального самоствердження.

Водночас, обов'язковою передумовою свідомого пошуку повнокровного відчуття сенсовості власної життєдіяльності завжди виступає певний рівень задоволення базових (первинних) потреб, достатній не стільки об'єктивно, скільки за індивідуальними суб'єктивними критеріями. Тільки ця обставина робить людей відносно незалежними від світу матеріальних вартостей, нейтралізує для них "жолудкових інтересів" (за Ів. Франком), а отже вивільнює енергію творчого пошуку. Психологічним наслідком дискомфорту життя, відчуття соціальної незахищеності, зумовленого передусім

...ям базових потреб, є стани тривожності, а подеколи й т. зв. "...ного страху" (тривога за своє майбутє, за дітей, за ...спективи соціуму тощо), який у свою чергу призводить до ... інтелектуальної критичності, а відтак до поведінкового ... ванства, що значно блокує творчу мотивацію: неконформ- ... особистісна самотність як ознаки сильного, стабільного "я" ... складовими дієвого творчого характеру, яким має ... когнітаріат як лідируючий суб'єкт інноваційного ...

РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОГНІТАРІАТУ В РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМАХ: СОЦІОГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР

2.1. Оцінка соціогуманістичної ситуації когнітаріату в інноваційному контексті регіональних суспільних систем

Інноваційна діяльність фахової інтелігенції, тобто когнітаріату, котрий водночас виступає лідируючою частиною середнього класу суспільства, є визначальним чинником досягнення і реалізації відповідної моделі подальшого суспільно-економічного розвитку. Соціальне становище когнітаріату, соціогуманістичні параметри ситуації його життєдіяльності як інноваційного суб'єкта мають бути предметом постійної, прискіпливої уваги з боку владних органів та інституцій, що формують інноваційну політику в регіонах та на загальнодержавному рівні.

З метою дослідження цієї ситуації, вироблення конкретних засад соціогуманістичного забезпечення інноваційних процесів було проведено експертне опитування провідних представників інноваційної сфери Західного регіону, які безпосередньо керують науковими, менеджерсько-управлінськими та підприємницькими (в т.ч. виробничими) структурами. Використовувалась авторська експертна карта (додаток 1), спрямована на з'ясування наступних блоків питань:

- загальна характеристика видів інноваційної діяльності поширених в означеному регіоні, та їх значущість для загальнодержавного і регіонального суспільно-економічного розвитку;
- мотивація інноваційної діяльності;
- соціальне самопочуття когнітаріату як суб'єкта інноваційної діяльності;

– творча самореалізація когнітаріату в системі інноваційної діяльності.

До участі в соціологічному дослідженні, яке здійснювалось за методом стандартизованого інтерв'ю, було запрошено 50 експертів, серед яких:

- керівники і головні спеціалісти галузевих управлінь і управлінь економіки держадміністрацій;
- керівники науково-дослідних інститутів системи Академії Наук України та їх підрозділів;
- керівники та провідні фахівці проектно-технологічних інституцій;
- директори підприємств різних форм власності;
- керівники освітянських центрів;
- директори фінансових та бізнесових структур.

Експертна група була представлена 24 докторами, 9 кандидатами наук і 4 магістрами, 5 осіб завершували докторські, а 4 – кандидатські дисертації, (2 експерти не причетні до наукової діяльності, 2 експерти карти вибракowano).

Стіж роботи експертів за фахом складав – від 16 до 40 років, у тому числі, на теперішній керівній посаді – від 5 до 15 років.

Причетність респондентів до різних видів і форм інноваційної діяльності представлена у таблиці 2.

Таблиця 2

Задіяність експертів у інноваційній діяльності, %

№	Вид інноваційної діяльності	Розподіл експертної групи*
1	2	3
1	Створення нового духовно-інформаційного продукту (ідей, проектів, технологій, винаходів, пропозицій, освітніх програм, спецкурсів та ін.).	40,0
2	Виробництво нового матеріального продукту (у тому числі з власних ресурсів).	12,0
3	Створення умов для впровадження нових засобів виробництва	9,0

1	2	3
4.	Залучення нових видів енергоносіїв, сировини, комплектуючих і т. ін.	7,5
5.	Освоєння ринків збуту для інноваційної продукції	13,0
6.	Введення організаційних та інституційних форм, що забезпечують інноваційний розвиток (нові системи управління, реструктуризація, технополіси, технопарки тощо).	24,0
7.	Створення бізнес-інкубаторів, цільових інноваційних фондів на рівні регіонів, галузей.	6,0
8.	Вдосконалення та зміни інфраструктури (ін формаційне, наукове забезпечення і т. ін.).	4,0
9.	Освоєння видів послуг інноваційного характеру	11,5
10.	Формування умов різнобічного і неперервного розвитку особистості, її інноваційної спрямованості.	18,0
11.	Інший вид інноваційної діяльності	20,0

* З урахуванням можливої багатоплановості інноваційної діяльності тут і далі інтегральний показник відповідей експертів, яким було запропоновано відзначити усі її види і напрямки, до яких вони особисто причетні, виходить за межі 100%.

Застосовуючи системний підхід до класифікації інноваційних основних напрямків інноваційної діяльності, репрезентовані експертами, можна подати наступним чином:

Таблиця 5

Належність експертів до основних напрямків інноваційної діяльності, % (за класифікацією О. Лапко*)

Напрямки інноваційної діяльності	Кількість експертів, %
інформаційно-технологічний	58
матеріально-продуктний	19,5
організаційно-управлінський	46
інфраструктурний	21,5

* Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання. Монографія. – К.: Інститут економічного прогнозування НАН України, 1993. – 254 с.

Показники, наведені в таблицях 2 і 3, засвідчують, що значна частина респондентів пов'язує свою діяльність водночас з декількома (найчастіше принаймні з двома) видами інновацій. Багатогалузевість предметного призначення, а відтак змісту діяльності респондентів інноваційного процесу особливо унаочнюється за допомогою даних табл. 2, з яких випливає причетність експертів до різних різноманітних інноваційних процесів. Їх здійснення вимагає не лише ґрунтовності кваліфікацій, але й професійної “багато-профільності”, яка б забезпечувала здатність виконувати роботу, різноманітну за характером, а також за вимогами до типу мислення, знань і умінь, подеколи й до особистісних якостей.

В процесі дослідження визначалася думка експертів щодо важливості того чи іншого виду інновацій для соціально-економічного розвитку регіону (див. табл. 4).

Значущість інноваційних процесів для соціально-економічного розвитку регіону, відповідно до експертних оцінок найвищою мірою проявляється за такими напрямками: підвищення рівня зайнятості; розвиток людського капіталу; покращення підготовки кадрів інноваційної сфери; зростання науково-освітнього потенціалу; інтенсифікація залучення інвестицій в економіку регіону; підвищення конкурентоспроможності економіки регіону.

При цьому, зокрема, для підвищення конкурентоспроможності економіки регіону як найвагоміші відзначені такі види інноваційної діяльності, як: створення умов для впровадження нових засобів виробництва, залучення нових видів енергоносіїв, сировини, комплектуючих і т. ін., освоєння видів послуг інноваційного характеру. Для інтенсифікації залучення інвестицій в економіку регіону найвагомішими є: введення організаційних та інституційних форм, що забезпечують інноваційний розвиток (нові системи управління, структурізація, технополіси, технопарки тощо); створення бізнес-інкубаторів, цільових інноваційних фондів на рівні регіонів, галузей; створення нового духовно-інформаційного продукту (ідей, проектів, технологій, винаходів, пропозицій, освітніх програм, спецкурсів та

Таблиця 4

Значущість інноваційних процесів для соціально-економічного розвитку регіону

Види інновацій	Оцінка значущості інноваційних процесів за напрямками соціально-економічного розвитку регіону (частота підтверджень, %)											
	Підвищення конкурентоспроможності економіки регіону		Інтенсифікація залучення інвестицій в економіку регіону		Зростання науково-освітнього потенціалу		Покращення підготовки фахівців інновац. сфери		Розвиток людського капіталу		Підвищення рівня зайнятості	
	Частота підтверджень	Ранг значущості	Частота підтверджень	Ранг значущості	Частота підтверджень	Ранг значущості	Частота підтверджень	Ранг значущості	Частота підтверджень	Ранг значущості	Частота підтверджень	Ранг значущості
Створення нового духовно-інформаційного продукту (ідей, проєктів, технологій, винаходів, пропозицій, освітніх програм, спецкурсів та ін.)	11,5	III	12,0	III	22,9	I	14,9	II	15,0	II	10,0	IV
Виробництво нового матеріального продукту (у тому числі з власних ресурсів)	11,5	III	8,0	V	6,25	IV	6,4	V	5,0	VI	15,0	II
Створення умов для впровадження нових засобів виробництва	15,4	I	8,0	V	4,2	V	19,2	I	2,5	VII	12,5	III
Залучення нових видів енергоносіїв, сировини, комплектуючих і т. ін.	13,5	II	6,0	VI	4,2	V	6,4	V	2,5	VII	0	VI
Освоєння ринків збуту для інноваційної продукції	9,6	IV	10,0	IV	4,2	V	19,2	I	7,5	V	15,0	II

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Введення організаційних та інституційних форм, що забезпечують інноваційний розвиток	9,6	IV	18,0	I	12,5	II	10,6	III	12,5	III	12,5	III
Створення бізнес-інкубаторів, цільових інноваційних фондів на рівні регіонів, галузей	9,6	IV	16,0	II	8,3	III	8,51	IV	10,0	IV	7,5	V
Вдосконалення та зміни інфраструктури (інформаційне, наукове забезпечення і т. ін.).	7,7	V	10,0	IV	12,5	II	6,4	V	5,0	VI	7,5	V
Освоєння видів послуг інноваційного характеру	11,5	III	10,0	IV	2,1	VI	6,4	V	5,0	VI	20,0	I
Формування інноваційної особистості	0	VI	2	VII	22,9	I	2,12	VI	35,0	I	0	VI

Соціально-економічна інфраструктура -
розвиток науки, освіти, культури

У таблиці 5 представлено розподіл оцінок експертів змін, які відбуваються в даний час у соціогуманістичному печенні інноваційної діяльності в регіоні.

Таблиця 5

**Зміни у соціогуманістичному забезпеченні інноваційної діяльності в регіоні
(% від загального числа відповідей)**

Характер змін	Тенденції змін		
	позитивні	недостатні	змін
1. Підтримка владними структурами інноваційних ідей, пропозицій, проектів, ноу-хау та ін.:			
а) забезпечення бюджетного фінансування;	18,75	37,5	43,75
б) матеріально-технічне забезпечення (технічна база);	0	43,75	56,25
в) кадрове забезпечення;	25,0	43,75	31,25
г) включення до державних та регіональних програм;	25,0	56,25	18,75
д) надання грантів та ін.	25,0	31,25	43,75
2. Доступність різних джерел наукової, науково-технічної та іншої необхідної інформації	43,75	53,25	0
3. Функціонування компетентного інноваційного менеджменту	0	43,75	56,25
4. Забезпечення гідної матеріальної оплати за працю	0	62,5	37,5
5. Доступність творчої кооперації, обміну досвідом (взаємодія інноваційних інституцій регіону, співпраця з фахівцями споріднених галузей)	12,5	56,25	32,25
6. Свобода висловлювання власних інноваційних ідей, ділових пропозицій, реалізації громадянської позиції тощо	50,0	25,0	25,0

Як видно з наведених даних, до позитивних змін експерти найчастіше відносять свободу висловлювання власних інноваційних ідей.

наштовхувати на певних пропозицій, реалізації громадянської позиції тощо; доступність різних джерел наукової, науково-технічної та іншої необхідної інформації (відповідно 50 і 44% підтверджень); як найважливіше охарактеризовано зміни у забезпеченні гідної матеріальної оплати за працю (63%). Більше половини експертів (56,3%) стверджують, що зовсім не відбулося позитивних змін у матеріально-технічному забезпеченні і функціонуванні компетентного інноваційного менеджменту, натомість третина (31,3%) вказує на наявність змін у кадровому забезпеченні.

Загальна висока оцінка експертами важливості інновацій для економіко-економічного розвитку регіону, так усієї держави означає безумовне визнання ними суспільної корисності інноваційної діяльності. Тому слід сподіватися що усвідомлення об'єктивної цінності власної діяльності в інноваційній сфері, сприйняття її як важливого регіонального і загальнонаціонального поступу належить до домінуючих елементів індивідуальної трудової мотивації самих підприємців, а також визначає особливості бачення ними мотивації інших учасників інноваційного процесу.

Упевнитись, наскільки справедливе це припущення, та розкрити структуру мотивації інноваційної діяльності інтелектуальної сфери через призму отриманих експертних оцінок дозволяють показники таблиці 6.

Таблиця 6

**Мотиви інноваційної діяльності за оцінками експертів
(частота підтверджень, %)**

Мотиви інноваційної діяльності	Визначальні для експертів	Визначальні для інноваційних колективів, очолюваних експертами
1	2	3
Високий заробіток	2,43	5,0
Можливість професійної самореалізації	31,7	27,5
Інтелектуальна сатисфакція від інноваційно-творчого пошуку	19,51	12,5
Відсутність іншого (кращого) місця роботи	2,43	12,5

1	2	3
5. Суспільна значущість роботи	12,19	12,5
6. Гордість за результати роботи (за матеріальний чи духовний продукт)	4,87	0
7. Перспектива кар'єрного просування	2,43	7,5
8. Престижність роботи	0	7,5
9. Можливість широких соціальних контактів, професійного спілкування в процесі роботи	21,95	15,0
10. Інші мотиви		2,41

Дані таблиці 6 свідчать, що на думку експертів суспільна значущість роботи, хоча й належить до вагомих чинників трудової мотивації, займає в мотиваційній структурі як усього загалу інтелектуальної еліти, так її окремих категорій не вище, як четверту рангову позицію. При цьому за частотою експертного підтвердження визначений мотив помітно (у середньому, майже втричі) відстає від домінуючого мотиву, яким є “можливість професійної самореалізації”, що засвідчує третина фахівців (загалом по групі за самооцінкою респондентів відповідно 31,7 і 12,2% і за оцінкою ними мотивації своїх співпрацівників – 27,5 і 12,5%). Характерно, що коли серед мотивів власної інноваційної діяльності самі експерти її суспільній значущості відводять четверте місце, то при оцінюванні мотивації представників когнітаріату, зайнятих в їхніх колективах, на четверте місце виходить “високий зарібок” (5,0%), що практично збігається з поширеністю ваги мотивів перспективи кар'єрного просування і престижності роботи. Мотив матеріального забезпечення через працю займає однозначно останню позицію з-посеред дев'яти (на рівні з такими мотивами, як перспектива кар'єрного просування або відсутність кращого місця роботи), запропонованих для оцінки. Другу і третю позицію у ранговій оцінці посіли мотиви широких соціальних контактів і професійного спілкування в процесі роботи (22% і 15%), а також інтелектуальної сатисфакції від пізнавально-творчого пошуку (близько 20 і 13% відповідно).

Найбільш несприятливим показником інноваційної мотивації є висока питома вага такого від'ємного (власне, "вимушеного") мотиву, як відсутність кращого місця роботи. Щоправда, експерти приписують відповідний спонукальний чинник перед усім іншим членам наукових колективів, тоді як у структурі своєї особистої мотивації вбачають його значно рідше (кожен восьмий випадок). Загалом, орієнтація на належну оплату праці виявилась найбільш вагомих чинником інноваційної мотивації опитуваних.

Таким чином, у структурі мотивації інноваційної діяльності представників середнього класу виразно домінує мотив самореалізації. Це насамперед самореалізація через творчість, тобто мотив, тісно пов'язаний з креативно-евристичною сутністю усякого "створення" і нововведення. Спонукальна дія прагнення до творчої самореалізації у самих експертів, тобто у провідних фахівців інноваційної сфери зафіксована у понад половині, а в усього загалу експертів інноваційного процесу – у понад третині випадків. Значно менше мотивуючу функцію щодо інноваційної діяльності виконує самореалізація через суспільну значущість її результатів, хоча, зважаючи на глибоку соціально-економічну вагу інновацій, їх різнобічний вплив на розвиток як регіону, так і усієї держави добре усвідомлюється експертами.

Дослідження виявило ознаки деякої суперечливості в структурі мотивації інноваційної активності: з одного боку, когнітаріям притаманне прагнення до творчої та суспільної самореалізації через діяльність, що їй креативний, творчий характер, соціальна вартісність та значущість однозначно їх влаштовують. З іншого боку, матеріальні потреби за цю діяльність, яка б мала виступати об'єктивним фактором складності, відповідальності й суспільної резонансності та бути компенсаторним чинником духовних, інтелектуальних, емоційних та інших затрат працівників, внаслідок неадекватності її розмірів, здебільшого не виконує належної мотивуючої ролі.

Крім того, експерти оцінювали, наскільки їм вдається через діяльність реалізувати основні компоненти особистого інноваційного потенціалу, а також, наскільки використовуються вказані компоненти інноваційної інтелігенції загалом у їхніх інституціях (табл. 7, 8).

Оцінка експертами ступеня реалізації основних компонентів власного інноваційного потенціалу (частота підтверджень, %)

Компоненти інноваційного потенціалу	Ступінь реалізації				
	100%	75%	50%	25%	0%
1. Інтелектуальна	12,5	56,25	31,25	0	0
2. Творча	12,5	37,5	43,75	6,25	0
3. Організаторська	43,75	37,5	12,5	6,25	0
4. Культурологічна	12,5	25,0	37,5	18,75	6,25

Таблиця 8

Ступінь реалізації інноваційного потенціалу в очолюваних експертами інноваційних колективах (за оцінками експертів, %)

Компоненти інноваційного потенціалу	Ступінь реалізації				
	100%	75%	50%	25%	0%
1. Інтелектуальна	6,25	50,0	37,5	6,25	0
2. Творча	12,5	31,25	37,5	18,75	0
3. Організаторська	18,75	31,25	31,25	18,75	0
4. Культурологічна	6,25	18,75	50,0	25,0	0

Показники таблиць 7 і 8 виразно унаочнюють загальну досить низьку оцінку рівня використання здібностей і кваліфікацій експертів та загалу інтелігенції, пов'язаних з інноваційною діяльністю на конкретній посаді (на робочому місці). Так, стовідсотково вважає реалізацією більшості компонентів свого інноваційного потенціалу лише кожен восьмий учасник дослідження. Найвище експерти оцінили можливість реалізувати через працю організаторського компоненту особистого потенціалу (майже 44% підтверджень стовідсоткового використання).

Назагал, експерти вважають, що як основні компоненти особистого потенціалу, так й інноваційного потенціалу інтелігенції цілком реалізуються не більше, ніж на 50–75%. При цьому найвище оцінювалась можливість реалізувати основні компоненти особистого потенціалу експертів, що, імовірно, пояснюється їх керівним статусом, а відтак – кращою матеріально-технічною та організаційною забезпеченістю їхньої діяльності.

Таблиця 9

Обставини, що перешкоджають інтелектуальній, творчій та організаторській віддачі інноваційної інтелігенції*

Обставини (причини)	Частота підтверджень, %
Невідповідність виконуваної роботи фаховій кваліфікації	4,4
Неформованість (відсутність) умов для чесного підприємництва, бізнесу та ін.	3,9
Неадекватна організація праці (слабке інформаційне, інформаційно-технічне забезпечення та ін.)	11,1
Невигідні умови праці	4,4
Методи керівництва, несприятливі для творчої інтелектуальної праці	6,7
Низький рівень оплати праці	31,1
Недостатнє правове забезпечення інноваційної діяльності,	11,1
Обмежені можливості подальшого підвищення кваліфікації, продовження освіти	0
Неформованість компетентного інноваційного менеджменту	15,6
Інші причини	6,7

* Кількість виділених обставин визначалась самими експертами

Отримані показники, нехай і орієнтувальні, вказують на деяке неадекватство духовно-інтелектуальних і морально-психологічних умов суспільства, зумовлене значною мірою неефективними затратами його кадрового, науково-технічного, фінансового потенціалу, що до того ж мають місце в інноваційній сфері, як одній з найбільш перспективних для подальшого розвитку регіону. Тому результати дослідження слугують доказом наявності серйозних проблем на території організації й соціогуманістичного забезпечення інноваційної діяльності у Західному регіоні та загалом в Україні.

З табл. 9 видно, що головними причинами, які заважають інноваційній реалізації інтелектуальної, творчої та організаторської віддачі інноваційної інтелігенції, є: низький рівень оплати праці, неформованість компетентного інноваційного менеджменту, а також недостатнє правове забезпечення інноваційної діяльності і

недосконала організація праці (відповідно: для 31%; 16% і 11% підтвержень). Загалом недостатньо високою виявилась також оцінка експертами основних складових соціальної комфортності життєдіяльності за низкою параметрів (табл. 10).

Таблиця 10

Оцінка експертами соціальної комфортності власної життєдіяльності за наступними параметрами

Складові комфортності	Характеристики самопочуття (частота підтвержень,%)				
	від-мінне	добре	задо-вільне	пога-не	нестерпне
1. Відчуття матеріально-побутової облаштованості, стабільності життєвого рівня	0	43,7	50,0	6,25	●
2. Відчуття інтелектуальної та творчої самореалізації	0	62,5	37,5	0	●
3. Самопочуття в інформаційно-культурологічному просторі (діяльність друкованих та електронних джерел інформації, мовлення, клімат міжлюдського спілкування)	0	68,75	31,25	0	●
4. Відчуття особистої причетності до інноваційних процесів у регіоні	6,25	31,25	43,75	18,75	●
5. Інші значущі складові комфортності буття	0	0	12,5	6,25	●

Для більш детальної характеристики соціального самопочуття представників когнітаріату, зайнятих в інноваційній сфері, було розроблена і застосовувалась структурна класифікація чинників соціальної комфортності, причому виділено їх наступні три блоки:

- суспільно-громадянський;
- соціально-побутовий;
- духовно-культурологічний.

Отримані соціологічні дані, що віддзеркалюють вплив відповідних чинників на соціогуманістичну ситуацію життєдіяльності когнітаріїв, розглядаються в част. 3 розділу 2.

Як уже зазначалось вище, сприйняття і оцінка когнітаріями соціогуманістичного контексту власної життєдіяльності опосередковані і певною мірою зумовлюється їх особистісними, фаховими, громадськими та ін. характеристиками. Водночас ступінь соціальної захищеності фахівців, різні обставини, що визначають комфортність їх праці та побуту, рівень адаптованості та консолідованості у суспільному та громадянському контексті, позначаються на подальшому розвитку особистості та способах практичного вияву її кращих індивідуальних властивостей.

Тому видається цікавим розглянути своєрідний соціологічний портрет інноваційного когнітаріату регіону, створений на підставі експертних оцінок. Експертам пропонувалось проаналізувати не тільки дійсний стан виділених властивостей інтелігенції, але й їх важливість для інноваційної діяльності, а тому отриманий експертний матеріал дозволяє співставити два ряди показників, що відображають актуальний та бажаний рівні вияву властивостей (рис. 2). У аналізованій діаграмі знайшло відображення вельми суттєве відставання реального соціологічного портрета фахівців інноваційної сфери від ідеального (оптимального). Виявлені відмінності засвідчують необхідність вдосконалення системи загальної та вищої професійної освіти, зокрема, надання освітньо-виховним заходам інноваційної спрямованості, а також створення в суспільстві сприятливих умов для різнобічного і неперервного інтелектуального, фахового та громадянського розвитку когнітаріїв.

Таким чином, співставлення концептуальних підходів до проблем ефективного залучення інтелектуальних сил суспільства в інноваційні процеси з сьогоденними реаліями життєдіяльності інтелектуальної еліти не дає достатніх підстав для оптимістичних прогнозів щодо соціогуманістичного забезпечення активізації інноваційного розвитку регіону. Щобільше, соціологічні дослідження виявляють значну неузгодженість, по-перше, між науково-теоретичним та повсякденним ("common sense") баченням місця і ролі когнітаріату в інноваційних процесах, і по-друге, між декларованою владними структурами орієнтацією на інноваційну модель соціально-економічного прогресу та практично здійснюваними заходами, спрямованими на забезпечення сприятливих параметрів життєдіяльності, в т.ч. – умов праці інтелігенції.

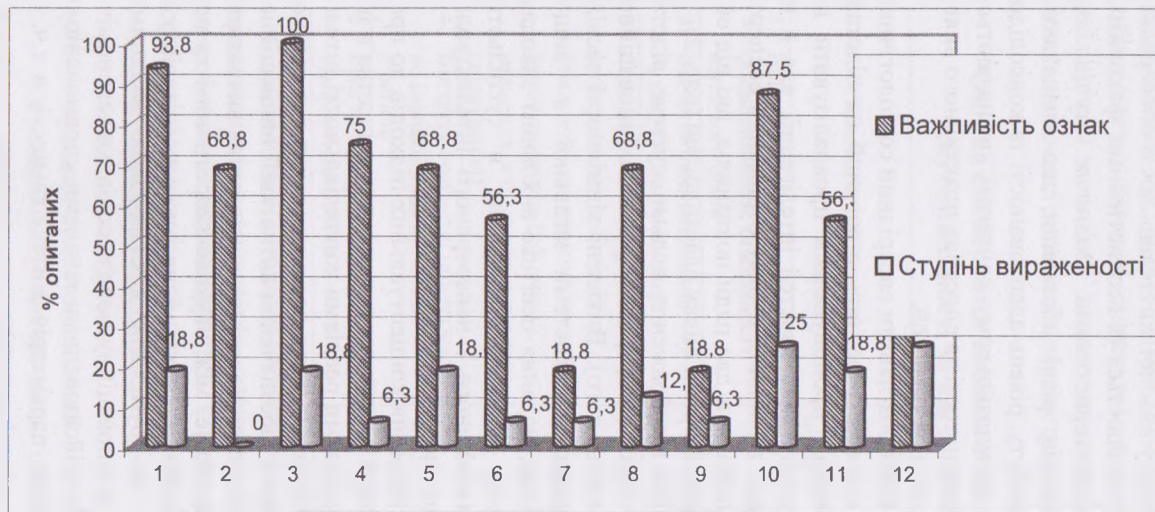

Рис. 2. Характерні особливості фахівців інноваційної сфери (співставлення реального та ідеального портретів)

1	Загальна освіченість, ерудованість	7	Громадянська заангажованість
2	Вольовий характер, уміння долати перешкоди	8	Самовідданість в роботі
3	Фахові знання, професіоналізм	9	Прагнення до кар'єрного росту
4	Активний творчий пошук нових ідей, рішень	10	Чесність, порядність
5	Патріотизм, національна свідомість	11	Вміння формувати і використовувати соціальний капітал
6	Уміння відстояти нестандартні проекти, методи роботи та ін.	12	Володіння інформаційно-комп'ютерними технологіями

Тяжкий стан речей вказує на недостатню відладнаність суспільних і господарських механізмів реалізації інноваційної парадигми, нахилює напрями та методологію подальшого розвитку української держави. Серед цих механізмів особливе місце посідає соціогуманістична компонента, оскільки від стану і дійовості чинників, що її створюють, залежить комфортність життєвого простору когнітивної та їх соціальне самопочуття як морально-психологічна і мотиваційна основа індивідуальної інноваційної спроможності, а відтак і успішної реалізації інноваційного потенціалу суспільства в цілому.

Наведені дані є додатковим підтвердженням того, що інноваційна спроможність інтелігенції значною мірою залежить насамперед від ступеню її соціальної облаштованості, а в більш широкому розумінні – від соціогуманістичних параметрів її життєвого простору. Отже, реалізація соціогуманістичних засад у ставленні суспільства до своєї інтелектуальної еліти виступає як необхідна умова (напрямок, вектор) інноваційної політики на регіональному та державному рівнях.

2.2. Інноваційні функції когнітаріїв вищих закладів освіти та їх зовнішньоміграційні установки

В рамках реалізації завдань інноваційної політики щодо забезпечення новітніх функцій і характеристик фахової інтелігенції суттєво видозмінюється роль освітніх закладів у формуванні когнітаріату як нового покоління спеціалістів, якому належить не тільки поповнити, а з часом і замінити діючу інтелектуальну еліту, але й в цілому підняти категорію фахівців на принципово новий якісний щабель. Критеріями переходу на цей щабель, з одного боку, є спроможність фахівців реалізувати у професійній діяльності комплекс когнітивні функції, відповідно до вимог інноваційного простору, з іншого – зрілість їх світоглядних, ціннісно-мотиваційних і соціогуманістичних характеристик, що мають забезпечувати сутнісну, індивідуальну елітарність (інтелігентність у глибинному розумінні цього поняття) людей з вищою освітою – незалежно від посадового статусу і конкретного місця в ієрархії суспільних відносин.

З огляду на це змінюватиметься і “формат” співвідношення між ринком праці та ринком освіти. Між ними необхідна узгоджена взаємодія на засадах випереджуючого розвитку освітніх послуг, з тим, щоб продукція освітніх закладів задовольняла мінливі й протиставлені вимоги щодо підготовки суб’єктів трудової діяльності, які вже однозначніше диктує інноваційне середовище сучасного ринку праці. Поступово у ВЗО запроваджуватиметься інноваційний тип навчання, що передбачає поєднання власне інноваційних технологій самого навчального процесу з орієнтацією на цільове призначення вищої освіти – підготовку інтелігенції, не тільки професійно здатної до інноваційної діяльності, але й спроможної активно формувати інноваційне суспільство з притаманним йому творчим кліматом та новим типом відносин практично в усіх сферах трудової діяльності. Серед обставин трансформаційного періоду, що заважають ефективній взаємодії обох цих ринків, спрямованій на формування і реалізацію інтелектуального потенціалу, вирізняється фактор трудової та стаціонарної закордонної міграції фахівців.

За обсягом і співвідношенням міграційних потоків Україна характеризується від’ємним міграційним сальдо (згідно з прогнозами, така ситуація збережеться приблизно до 2016 р.) і переважає за відсотком робочої сили, тобто є країною-донором. До причин такої її становища належать: кризові явища в економіці, спад виробництва, скорочення робочих місць; природно-економічні, політичні та інші обставини, що протидіють створенню сприятливих умов для інвестицій (у виробничу структуру, створення нових робочих місць тощо); перерозподіл робочої сили т. ін. [38, 42–44].

Ефективно розпоряджатись наявним інноваційним потенціалом шляхом його адекватного перерозподілу, запровадження гнучкої системи підготовки та перепідготовки кадрів на даному етапі суспільно-економічного розвитку країни не дозволяють, насамперед, обмеженість державного фінансування та недостатній привабливості інвестицій. Тому “трудова міграція поступово стає невід’ємною реальністю функціонування українського ринку праці”, який майже однозначно виступає в ролі експортера робочої сили: чисельність трудових емігрантів приблизно в десять разів перевищує тут чисельність

ність мігрантів [34, 117]. Міграційне вибуття населення негативно впливає на складі трудових ресурсів, їх гендерно-віковій структурі, доступі освітньо-кваліфікаційному рівневі. Так, наприклад, у 1994–2001 рр. Україну залишили 368 кандидатів наук, а у 1995–2001 рр. – 270 докторів наук (відповідно, 0,6% і близько 3% від загальної чисельності цих категорій).

Відтік за межі держави надлишкової робочої сили є багатоаспектним явищем, яке має як негативні, так позитивні прояви. Результати соціологічного обстеження наслідків для України закордонної трудової міграції [34, 118–119] можуть бути викладені у вигляді таблиці 11, де першочергову увагу привертає небезпека, безпосередньо пов'язана з впливом з держави найконкурентоздатнішої й найчужоріднішої робочої сили, власне – інтелектуальною міграцією.

Таблиця 11

Наслідки закордонної трудової міграції

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
1	2
Сприяння інтеграції України до світового ринку праці, участь у міжнародному обміні робочою силою	Втрата Україною частини найконкурентоздатнішої робочої сили
Зменшення тиску безробіття на національний ринок праці, відтак – зменшення соціальної напруги в суспільстві	Тиск на національний ринок праці з боку іммігрантів (особливо щодо певних професій). Соціальна напруга в суспільстві через трудову конкуренцію та міжнаціональні конфлікти
Покращання для населення можливостей самореалізації, підвищення кваліфікації, набуття трудового досвіду	Уповільнення темпів НТП за рахунок емігрування українських учених (інтелектуальна еміграція)
Можливість покращання матеріального становища громадян	
Вивіз у державу додаткової валюти	Вивіз іммігрантами іноземної валюти (заощаджень)
Зменшення дефіциту рідкісних в Україні кадрів, престижних видів діяльності	
Сприяння до більш продуктивної праці українських працівників (створення конкуренції)	

1	2
Покращення іміджу України як демократичної держави, що забезпечує громадянам вільний вибір місця праці і проживання	Політичні та економічні претензії до України через нелегальну трудову міграцію
	Погіршення соціальних умов для мігрантів, відрив від родин, шкідливі умови праці, експлуатація, небезпечне середовище перебування тощо
	Посилення криміногенних чинників: афери щодо громадян при організації виїздів, працевлаштуванні, залежність від кримінальних елементів за кордоном, втягування в злочинні дії тощо

Детальніше відстежити умови і чинники, з якими для українського суспільства пов'язані міграційні втрати інтелектуального потенціалу, дозволяє аналіз місця когнітаріату як суб'єкта цього потенціалу в загальній структурі відповідних затрат робочої сили, а також причин і мотивів закордонної міграції. Серед причин, які спонукають наших громадян до пошуку роботи за кордоном, найчастіше зустрічаються: “низькі зарплати в Україні взагалі – 47,6%, низька зарплата за фахом – 27,3%; відсутність роботи за фахом – 14,3%; необхідність терміново заробити “великі гроші” – 12,1%; відсутність будь-якої роботи за місцем проживання – 9,5%; інші причини – 4,6%” [38, 43].

За даними наведеного масштабного і представницького опитування населення, і здійсненого у містах і селищах ряду регіонів України, схильність до міжнародної трудової міграції серед різних освітньо-кваліфікаційних та соціально-статусних груп населення виглядає наступним чином (у відсотках до числа респондентів цієї категорії): самозайняті – 39,2%; кваліфіковані робітники – 36,2%; науковці, вчителі, медики – 27,7%; фахівці промисловості – 23,7%; безробітні – 23,4%; службовці підприємств – 22,5%; підприємці –

Ті студенти (випускні курси) – 16,8%. Інші обстежувані категорії (державні службовці, робітники низької кваліфікації, пенсіонери тощо) виявляли потенційну схильність до трудової міграції не настільки, аніж у десятому – двадцятому випадку. При цьому серед найбільш “умотивованих” до міжнародної трудової міграції (за критеріями окресленості термінів виїзду, запланованої тривалості перебування тощо) найчастіше траплялись особи з середньою професійною освітою (30,6%) [8, с. 44–45]. Загалом, найвищу мобільну готовність та найвиразнішу мотивованість до виїзду за кордон продемонстрували, насамперед, власне люди з достатньо високою освітою (в т.ч. науковці, викладачі навчальних закладів такого рівня акредитації тощо), а також спеціалісти різного профілю кваліфіковані робітники.

Серед категорій населення, що виступають потенційними міжнародними мігрантами, одне з чільних місць належить саме висококваліфікованим професіоналам, тобто носіям тих чи інших елементів інтелектуального потенціалу суспільства. За своїми демографічними, особистісними і діловими характеристиками, а також стосовно до умов і можливостей своєї самореалізації на актуальному етапі життєдіяльності та кар’єрного просування ці люди можуть бути віднесені до найактивніших і найбільш мобільних суб’єктів національного ринку праці. Зазначені параметри умовного демографічного портрету цієї частини потенційних мігрантів з України дозволяють вважати більшість з них представниками елітарних верств фахової інтелігенції, оскільки йдеться перш за все про осіб достатньо високого класу, в міграційно-трудовій мотивації яких значне або й головне місце посідає прагнення до ділового (професійного) і соціального самоствердження. Парадоксальність ситуації полягає в тому, що саме ті якості, які за більш сприятливих економіко-економічних обставин повинні б стати визначальними чинниками максимальної творчо-інтелектуальної самореалізації та професійної трудової самовіддачі спеціалістів, стають внутрішнім гальмом до прийняття ними міграційних рішень.

Тому підприємства і установи, які мають у розпорядженні висококваліфікованих фахівців (передовсім це стосується науково-

дослідних, проектно-конструкторських, проектно-технологічних та навчальних закладів, підприємств, безпосередньо причетних до інноваційної сфери, інформаційної інфраструктури тощо). Вони зацікавлені в збереженні свого кадрово-професійного складу, так само як адміністративно-територіальні одиниці й регіони, в яких зосереджений більший чи менший інтелектуальний потенціал повинні: по-перше, усвідомлювати ризик, пов'язаний із значною міграційною готовністю відповідного контингенту спеціалістів; по-друге, вивчати і реалістично оцінювати притаманні їм установки та мотиви міграційної поведінки і по-третє, виробляти адекватну для поточного моменту політику щодо попередження реальної міграції зазначених категорій фахівців, зокрема шляхом максимального наближення значущих для них умов професійної діяльності та соціально-статусних характеристик життя до прийнятних для них рівня.

В межах Західного регіону до зон особливої турботи при формуванні і збереженні інтелектуального потенціалу, так про подальший розвиток, належать вищі освітні заклади. З одного боку тут зосереджена значна частка діючої інтелектуальної еліти регіону, з іншого, – відбувається підготовка спеціалістів високого класу для регіонального і загальнодержавного ринку праці, де їм належить реалізувати свій професійний а отже й інтелектуальний потенціал. Тому ситуацію відстежування інформації щодо міграційних намірів носіїв інтелектуального потенціалу регіону в середовищі, максимально наближеному до місця трудової діяльності типових представників інтелектуальної еліти і водночас – місця підготовки нових поколінь, було змодельовано на базі освітніх закладів IV рівня акредитації. Репрезентативність ВЗО як “полігону” для вивчення проблем формування, реалізації та захисту національного інтелектуального потенціалу підтверджена наступним: 1) вони належать до провідних суб’єктів освітнього ринку регіону і країни; 2) є продуцентами фахівців високого класу для регіонального і загальнодержавного ринку праці; 3) мають розвинутий науково-дослідницький сектор, через який науково-педагогічні колективи активно взаємодіють з інноваційною сферою м. Львова, Західного регіону та країни в цілому. Вибір зазначених ВЗО добре відповідає предметам й

об'єкту соціологічного обстеження, які сформульовано таким чином: предмет – вплив міграційних установок учасників регіонального освітнього ринку на характеристики інтелектуального потенціалу регіону; об'єкт – потенційна міграційна готовність учасників ринку освіти. Соціологічне опитування здійснювалось за допомогою анкетників, спеціально розроблених для з'ясування трудових установок та міграційних установок науково-педагогічних працівників ВЗО в контексті умов їх професійної самореалізації. До опитування було залучено представників викладацького (науково-педагогічного) корпусу ВЗО (понад 5% від загального складу персоналу відповідних категорій, що задовольняє вимогам репрезентативності)*.

Узвалення досліджуваної категорії інтелігенції про власну професійну самореалізацію через науково-викладацьку роботу в системі ВЗО характеризують показники, відображені на рис. 1. Насамперед засвідчує дуже низький рівень реалізації професійного потенціалу науково-педагогічних кадрів ВЗО, зокрема, його інтелектуальної, творчої, організаторської компонент. Серед причин недостатнього використання респонденти відзначали (можна було вибрати до 3-х позицій): низький рівень оплати праці – 85,0%; невідповідність відповідного творчого клімату та наукового середовища – 44,0%; невідповідність виконуваної роботи до рівня власної кваліфікації, професійних інтересів тощо – 23,7%; невідповідність організації викладацької та науково-дослідної діяльності до рівня адміністративною роботою, погані фізичні умови роботи тощо – 5,5%).

* Посадовий склад учасників цієї частини дослідження з числа науково-педагогічного корпусу характеризують такі показники: професори – 25% (в т.ч. завідувачі кафедр – 2%); доценти – 54%; старші викладачі – 12%; викладачі та асистенти – 21%; інші посади (зав. лабораторіями, керівники груп тощо) – 5%. Науковий ступінь на момент опитування мали 78% респондентів (в т.ч. 6% доктора і 65% – кандидата наук), а 23% саме опитували підготовку дисертаційних робіт. Розподіл за віком: від 25 до 30 р. – 35% (в т.ч. до 30 р. – 12,5%); від 41 до 50 р. – 30%; понад 50 р. – 35% (в т.ч. 7% старші 60-ти р.). Загальний трудовий стаж опитуваних в середньому складав 27 років, стаж науково-педагогічної роботи – 23 роки.

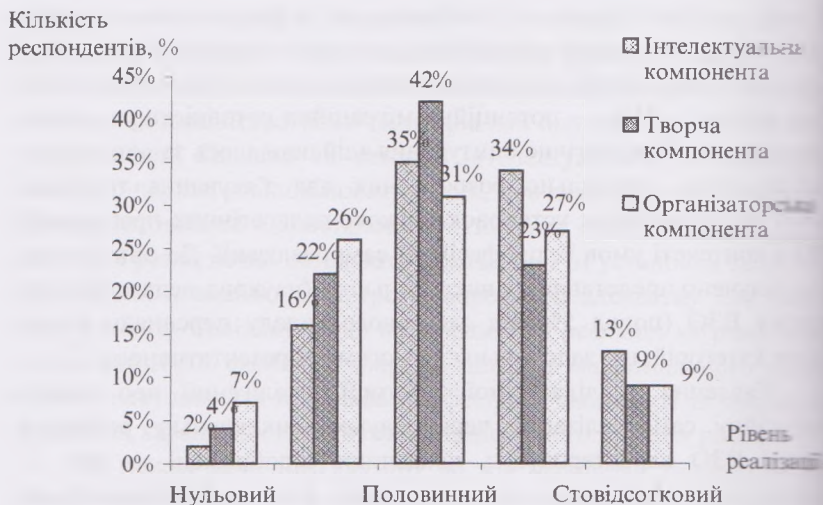

Рис. 3. Рівень професійної реалізації викладачів ВЗО (показники самооцінки)

Окрім цього, самостійно формулюючи відповіді на “відкриті запитання” щодо причин низької професійної самореалізації учасники дослідження найчастіше називали такі чинники (частину респондентів наводили дві-три причини): недоліки державної політики щодо науки і освіти (зокрема, у сфері фінансування) – 32,9%; надмірна “бюрократизація” в системі вищої освіти – 30,0%; невідповідність організації праці вимогам творчо-інтелектуальної діяльності – 27,5%; вимушена практика відволікання на побічні зарплатки – 12,5%; морально-психологічна деградація частини інтелігенції та студентства, відтак негативна мотивація до праці й навчання – 10,0%; особисті вади характеру (неорганізованість, слабкість волевої регуляції та ін.) – 5,0%.

Загалом, більшість працівників ВЗО пов’язують перешкоди власної повноцінної самовіддачі через працю, насамперед, з невідповідністю її матеріального, організаційного, соціально-психологічного та ін. забезпечення. Це особливо стосується рівня оплати праці, який влаштовує лише приблизно кожного сьомого анкетованого (15%)

... як 85% вбачали у низькому рівні зарплати основне гальмо для реалізації свого інтелектуального потенціалу). На цьому тлі закономерно є і дуже низька оцінка досліджуваною категорією інтелігентів власної соціальної захищеності (табл. 12).

Таблиця 12

Рівень соціальної захищеності науково-педагогічних працівників ВЗО (за результатами самооцінки, %)

Об'єкти інтелектуального забезпечення	Оцінка рівня соціальної захищеності (частота, %)				
	Відмін- ний	Добрий	Задовіль- ний	Поганий	Нестерп- ний
Соціально працівники ВЗО	—	5	31	51	13
Родини працівників ВЗО	—	2	23	59	16
Існуюча інтелігенція в цілому	—	—	9	52	39

Як видно з даних таблиці 12, однозначно негативно охарактеризували соціальний захист (на рівні “поганий” або “нестерпний”) власної особи – дві третини респондентів (64%); стосовно своїх родин – три чверті (75%) і стосовно української інтелігенції в цілому – дев’ять десятих (91%!). Ці результати дозволяють зробити висновок про песимістичне сприйняття учасниками опитування соціального становища інтелігенції, яке оцінювалось не тільки через призму своїх особистих або родинних інтересів і проблем, але й через узагальнене бачення ситуації в державі цієї категорії фахівців. Це більше, вони виявились здатними до певного абстрагування від власних-особистих оцінок, що підтверджується зростанням їх критичності в міру “віддалення” від розгляду своєї індивідуальної ситуації. Суб’єктивний характер отриманих оцінок у цьому випадку зменшує їх вагомості, оскільки відповідно до предмету дослідження завданням обстеження й було визначити насамперед суб’єктивні чинники трудової поведінки чи поведінки у сфері праці. Саме соціальне самопочуття як суб’єктивне відображення в свідо-

мості людини її (її близьких) соціального становища є внутрішнім регулятором настроїв та установок, в тому числі й міграційних. Ці настрої й установки створюють психологічне тло, на якому певні об'єктивні обставини стають безпосередніми причинами для прийняття реальних міграційних рішень.

Одне з досліджуваних питань стосувалось причин, які за думку респондентів, спонукають частину освітян емігрувати. Учасники дослідження оцінили ці причини (можна було обирати три з дев'яти альтернатив) наступним чином:

- сподівання на високі заробітки та гідний рівень матеріального добробуту
- бажання “втекти” від нестатків
- прагнення повніше реалізувати свої здібності, набути фахового досвіду
- надія забезпечити своїй родині (дітям) нормальні життєві перспективи
- прагнення до комфортного життя в економічно стабільному суспільстві
- неможливість знайти роботу, адекватну за фахом (профілем спеціалізації)
- невизначена (напружена) політична ситуація в державі
- неможливість швидко вирішити свою житлову проблему

Отже, серед причин реальної міграційної активності освітньої інтелігенції з точки зору учасників дослідження, домінують економічні та матеріально-побутові обставини, які не влаштовують значну частину освітян. Натомість чинники, пов'язані з фаховою самореалізацією, отримали при опитуванні дещо нижчу рейтингову позицію. Керуючись методом “прожективного аналізу”, можна припустити, що у цьому розподілі причин міграційної поведінки інтелігенції відобразились особисті життєві обставини респондентів, які також і для них особисто є мотивуючими факторами потенційної міграції.

При відповіді на запитання щодо власних міграційних намірів респонденти виявили стриманість, дещо несподівану на тлі зматері-

... майже катастрофічної картини соціальної ситуації своєї країни та свого оточення. Отож, ставлення учасників опитування до перспективи виїзду з України виглядає так:

– вікуди не поїду, упевнений, що краще, ніж в Україні, мені ніде не буде	32,0%
– дуже хотів би виїхати, та не маю такої можливості через особисті обставини	22,5%
– виїхав би, та побоююсь, що не зумію пристосувати своє життя в іншій країні	19,5%
– поки що сумніваюсь, виїхати чи ні	16,5%
– планую поїхати за кордон на певний час, щоб покращити свою (родинну) матеріальну ситуацію	6,5%
– вже остаточно вирішив, що емігрую в одну з країн	2,5%
– вирішив виїхати в одну з країн СНД	0,5%

Таким чином, реальну готовність до виїзду за кордон висловили 9,5% респондентів, з них 3% на постійне проживання і 6,5% – тимчасово, з метою заробітку. Біля 42% респондентів належать до категорії мотивованих потенційних мігрантів, які хотіли б виїхати, але не вдаються цього зробити через зовнішні перешкоди, або ж неможливість у власній здатності пристосуватись до нових умов. Невідомо, що буде робити, кожен шостий опитаний. Врешті, практично не планує мігрувати третина учасників дослідження, яких ґрунтується здебільшого на високих громадянсько-патриотичних почуттях і прагненнях (з аналізу відповідей на відкриті питання анкети випливає, що йдеться насамперед, про такі мотиви, як прив'язаність до Батьківщини, прив'язаність до неї, бажання брати участь у державотворчих процесах та ін.). Таким чином, практично половина представників науково-освітянської інтелігенції системи ВЗО не зможуть віднести до потенційних закордонних мігрантів (рис. 4).

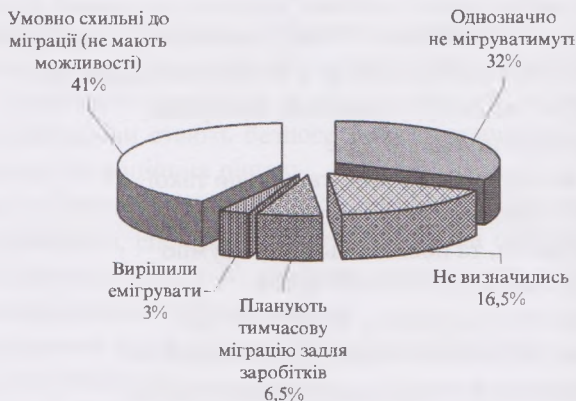

Рис 4. Ставлення науково-педагогічних працівників ВЗО до перспектив закордонної міграції

Порівняння цих даних з результатами аналогічного опитування інтелігенції, здійсненого на Львівщині у 1999 році [31, 148], свідчить про досить стрімку динаміку поширення міграційних установок серед інтелектуальної еліти регіону: за останні шість-сім років кількість осіб, яким притаманні міграційні наміри, здійснення котрих може розблокуватись при усуненні зовнішніх чи внутрішніх перешкод, зростає з 12 до 42%, тобто в 3,5 рази. Хоча демографічна статистика, як і практичний досвід показують, що умовна міграційна готовність у переважній більшості випадків не знаходить підтвердження в реальній міграційній поведінці, однак сама наявність відповідних настроїв і пов'язаної з ними боротьби мотивів виступає як серйозний симптом соціального неблагополуччя та психологічного дискомфорту. Зазначені прояви, безумовно, негативно позначаються на рівневі й якості інтелектуальної та творчої самореалізації і тому є особливо небажаними у людей, що здійснюють настільки складний і суспільно значущий вид діяльності, як науково-педагогічна праця у ВЗО. Тому виведені орієнтувальні параметри очікуваної міграції серед даної категорії фахівців як носіїв професійного (інтелектуального) потенціалу регіону мають слугувати пересторогою і певним запобіжником у формуванні регіональної міграційної політики, а також

вибір напрямків удосконалення державної й регіональної політики у сфері науки та освіти.

Загалом, у контексті сучасної соціально-економічної ситуації в Україні, реальна участь елітарних верств української інтелігенції в міжкордонній трудовій міграції (тимчасовій або стаціонарній) виступає як форма активного і достатньо радикального самозахисту фахівцями високого класу власного професіоналізму від блокуючих його негативних соціально-економічних чинників. Наміри “вивести” свого професійного потенціалу (його інтелектуальної, творчої, організаторської компонент) на західні ринки праці здебільшого мотивуються орієнтацією інтелігенції на діючі там гарантії ефективного використання робочої сили з порівняно адекватною винагородою її затрат, забезпеченням умов для професійного зростання та набуття досвіду життєдіяльності в системі розвинутих ринкових відносин.

Разом з цим фахівцям, зайнятим в системі вищої освіти, представникам виробничого когнітаріату та ін. більш притаманними є міграційні установки на віддалену перспективу як прояв потенційної переважно умовної, готовності до виїзду за кордон з метою професійного удосконалення, здобуття престижної кар’єри, покращення матеріального становища тощо. Ці установки доцільно розглядати як спробу моделювання на особистому рівні свого роду “захисту” від негативних соціальних чинників, “віртуального” переміщення у площину стабільного і благополучного ринкового середовища західного типу.

Основні втрати інтелектуального потенціалу на регіональному ринку праці та порушення його функціонування, пов’язані з міграційними намірами фахівців високого класу (викладачів ВЗО і підготовлених ними молодих спеціалістів), зумовлюються не стільки відходом певної їх частини за межі держави, скільки явищем потенційної міграційної готовності: поряд з прямими міграційними втратами інтелектуального потенціалу спостерігається формування “підміграційної” зони ризику, яку утворюють представники інтелігенції з досить виразно окресленими і мотивованими, проте

умовними установками на тимчасову закордонну міграцію або еміграцію, вірогідність реалізації котрих обмежується через сутність відповідних зовнішніх чи (а також) внутрішніх можливостей.

Носії умовних міграційних установок складають особливу категорію фахівців, яким притаманні: негативне соціальне самопочуття; песимістичне бачення перспектив інтелектуальної, творчої, організаторської самореалізації через професійну діяльність на українському ринку праці; нестабільність професійної орієнтації; схильність до пошуку оптимальних для себе форм трудової самореалізації поза межами здобутого фаху; неефективна пошукова активність на ринку праці; втрата мети й мотивів творчо-інтелектуальної самореалізації, підміна їх прагматичними мотивами суто економічного порядку, домінування яких блокує розвиток ціннісно-потребових характеристик особистості та її регулюючий вплив на фахову діяльність; перехід до непрофесійної трудової діяльності.

Саме ця категорія суб'єктів інтелектуального потенціалу становить на даний час головний ризик його втрат для суспільства, тому вимагає особливої уваги як у процесі дослідження міграційних (біляміграційних) явищ на перетині ринків освіти й праці, так і в практичній управлінсько-організаційній роботі з науково-педагогічним персоналом, спеціалістами, зайнятими в інноваційній сфері, виробничим когнітаріатом, трудова діяльність яких ґрунтується на ефективному застосуванні інтелектуальних функцій.

Відповідні заходи доцільно розробляти з урахуванням важливої ролі, яку в формуванні міграційних установок у досліджуваного контингенту фахівців відіграє, по-перше, усвідомлення ними обмежених можливостей, що складаються на регіональному і загальнонаціональному ринку праці для використання їхнього інтелектуального потенціалу, і по-друге, дискомфортне морально-психологічне самопочуття, зумовлене недостатньою соціальною захищеністю, насамперед, низьким рівнем оплати праці.

Найбільш актуальним і перспективним для розв'язання завдань інноваційного поступу керунок попередження зовнішньої

внутрішніх, а також “внутрішніх” втрат інтелектуального потенціалу в межах національного ринку праці та його окремих сегментів. Збереження і покращення його якісних характеристик слід розширення інноваційної сфери ринків освіти і праці, її організаційно-технічне і, особливо, фінансове забезпечення, моделювання умов трудової діяльності, максимально сприятливих для творчо-інтелектуальної самореалізації когнітаріату.

2.3. Соціальний моніторинг як інструмент суб'єктно-об'єктного позиціонування когнітаріату в соціально-захисному процесі

Розбудова повноцінних ринкових відносини має здійснюватися при опорі на прогресивний світовий досвід конструювання національних систем соціального захисту населення, з серйозною увагою на реальну ситуацію своєї держави. Зокрема моделі соціально-захисної політики та механізми соціального захисту населення в Україні доводиться виробляти з урахуванням негативних проявів і суперечностей, пов'язаних з тривалою трансформацією економіко-політичної та економічної системи.

До таких суперечностей, передусім, належить: з одного боку, необхідність залучати економічно активне населення до самостійного вирішення власних соціальних проблем, найперше через працю як головне джерело й об'єктивну основу благополуччя в ринкових умовах, з іншого – неможливість досягти у даний час достатнього рівня майбутності а також трудової підприємливості й ініціативності людей. Це зумовлено їх недостатньою спроможністю адаптуватись до конкурентних відносин на ринку праці, так само як і поширеними в суспільстві патерналістськими установками, меркантилізмом та загальним песимізмом.

Незавжди серйозних перешкод як об'єктивної так і суб'єктивної природи, що загальмовують соціальний розвиток, додатково нагортає невідворотність вироблення державою самобутньої і незалежної політики у сфері соціального захисту. Її прикметами мають бути: 1) гнучкість та оперативність у реагуванні на мінливі

обставини, пов'язані з активізацією таких соціально-економічних чинників, як бідність, безробіття, погіршення характеристик рівня населення, злочинна криміногенна ситуація тощо; 2) диференціювання підходів та прийомів із врахуванням регіональних особливостей різних соціальних груп, суспільних верств, вікових, індивідуальних параметрів трудової поведінки, особистісних характеристик та інше; 3) урахування особливостей соціального позиціонування української інтелігенції як специфічної страти в структурі середнього класу суспільства, націленого на інноваційний розвиток. Рівень захищеності якої в сучасних реаліях не відповідає не тільки європейським стандартам, але й елементарним вимогам комфортності життєдіяльності суб'єктів інноваційної сфери.

Реалізація усіх напрямків соціальної політики вимагає систематичного відстежування відповідних індикаторів, а також оцінки усього комплексу характеристик, що визначають рівень якості життя інноваційної інтелігенції. Тому важливою складовою зокрема, регіональної соціальної політики у сфері захисту інтелектуального потенціалу є інформаційний моніторинг процесів соціального розвитку і соціального захисту на рівні регіонів.

Багатогранність функцій моніторингу в системі державного регулювання соціально-захисних процесів виявляється через наявність інформаційного забезпечення до механізмів реалізації соціальної політики. Таким чином, інформаційний моніторинг можна розглядати і як необхідний інструмент контролю окреслених соціальних процесів і як механізм безпосереднього управління в системі соціального захисту, що проводиться на загальнодержавному, а також регіональному рівнях стосовно різних категорій населення.

Категоризацію об'єктів соціального захисту населення в ринкових умовах доцільно здійснювати на підставі не лише актуального соціально-економічного стану громадян (рівень доходів, рівень заробітної плати, рівень споживання, рівень витрат і заощаджень, рівень освіти, професійний рівень, соціальний статус) як це місце у соціальній політиці більшості країн [55, 398–412], але також

спері на соціологічні і соціально-психологічні критеріальні показники. До них належать, насамперед, тип (профіль) потребово-ціннісних орієнтацій, самозахисний потенціал особистості (здатність розв'язувати власні проблеми, зумовлені негативними соціально-психологічними чинниками, ризиками), а також суб'єктивна толерантність (виривалість) до негативних обставин. Комплексним емпіричним референтом усіх цих особистісних чинників в контексті вивчення соціально-захисних процесів є соціальне самопочуття.

Використання зазначених критеріїв сприятиме, з одного боку, ефективній реалізації диференційованого підходу до соціального захисту різних категорій населення, зокрема віднесених до середнього класу (а це, насамперед, когнітаріат), що є необхідною умовою досягнення соціальної стабільності. З іншого боку, відстежування соціально-психологічних явищ і процесів, пов'язаних з рівнем та якістю забезпечення у державі соціальних прав і гарантій населення, контроль за дотриманням соціальних стандартів та нормативів сприятиме до подальшого удосконалення і розвитку політики соціального захисту, піднесення її до вимог інноваційного суспільства, з відповідною мотивацією праці та морально-психологічною атмосферою, сприятливою для творчо-інтелектуальної активності.

При визначенні методологічного підходу до механізмів соціального захисту когнітаріату, а також формування системи соціального управління, її моделювання та інформаційного забезпечення слід опиратися на такі соціогуманістичні засади, як по-перше, рівність суспільна та індивідуальна (насамперед, з боку безпосереднього керівництва) оцінка трудового внеску фахової інтелігенції, визначення її життєвої ситуації, інтересів тощо; по-друге, визначення її місця в загальному процесі відтворення суспільства; по-третє, забезпечення збалансованості між індивідуальними запитаннями і устремліннями сучасних фахівців високої кваліфікації та можливостями, зумовленими рівнем економіко-правової організації суспільства.

Застосування суб'єктивної призми при розгляді проблем соціального захисту усіх категорій населення є важливим для їх багатовимірного системного осмислення, оскільки внутрішні механізми сприйняття та рефлексування людьми своєї соціальної дійсності є інтегруючими відносно усього спектру чинників будь-якої моделі, що формують рівень та якість життя. Дія цих чинників викликає суб'єктивні стани, діапазон яких коливається між переживанням повної зручності, комфортності, безпеки, а також незручності, загрози, ризику для існування. Переплітаючись і синтезуючись, ці стани визначають морально-психологічне самопочуття людей у соціумі, а відтак – соціальне самопочуття. Відстежуване в динаміці у макро- та мікропопуляційному розрізах, це самопочуття даватиме відповідні зрізи і тенденції соціально-захисних процесів в цілому, зонах впливу, регіонах, у тих чи інших соціальних стратах.

В стратифікації різних верств населення, яка формується під впливом соціально-економічних змін в Україні, зокрема у зв'язку з її орієнтацією на побудову інноваційного суспільства, важливо відслідковувати групи, які складають потенційний ресурс як формування середнього класу, так і його професійно-кваліфікаційного наповнення.

При визначенні державної політики становлення середнього класу, на першому місці поставлено проблему передумов його формування, що забезпечать набуття ним певних ознак, які саме його характеризують його як такий. До цих передумов належить відновлення та розвиток економіки, що виступає як невід'ємна ланка у становленні середнього класу, важлива основа трансформації суспільства від тоталітарного соціалізму до демократичного громадянського суспільства [42, 36–42].

Питання розробки державних механізмів формування середнього класу та соціального захисту відповідних верств населення є важливим як у теоретичному аспекті, так і в практичному, оскільки середній клас робить значний внесок до економічного зростання загалом і зокрема – інноваційних перетворень. Передовсім саме він забезпечує суспільство висококваліфікованою робочою силою, професіоналізмом, підприємницьким та інтелектуальним потенціалом.

... з ділому концентрацією необхідного для цього рівня людського капіталу. Однак, оскільки процес зміни соціально-економічної системи супроводжується поряд з позитивними, також негативними змінами, в суспільстві створилися несприятливі умови для життєвості цих категорій населення, а відтак їх інноваційної активності зумовлені недостатнім рівнем їх доходів.

Активне використання механізмів державного регулювання економіко-захисними процесами в країні стає передумовою досягнення найбільш пріоритетних цілей сучасної соціальної політики, що відображається у двоїстому прояві її системно пов'язаних між собою функцій: захисної функції і функції розвитку. Ця двоїстість ще більше актуалізуватиметься в міру наближення держави до інноваційної моделі розвитку, причому акценти мають поступово переміститись до функції розвитку. Відповідно це визначає основні напрями застосування соціологічного моніторингу у захисті економіки, зокрема її низькодоходних прошарків.

Питання соціального захисту середнього класу загалом та окремо його категорій загострюється на даному етапі соціально-економічного розвитку саме з тої причини, що його складають найбільше люди інтелектуальної праці (кваліфіковані представники так званих інтелігентських професій: державні службовці, представники середнього бізнесу, управлінський персонал, науково-технічна і творча інтелігенція та ін.) [2, 417]. Таким чином, все це (практично основну) частину середнього класу складає когнітаріат, який забезпечує реалізацію та подальший розвиток інтелектуального потенціалу суспільства. Формально інтелігенція не належить до соціально вразливих верств населення: вони формуються насамперед пенсіонерами, безробітними, інвалідами, військово-студентською молоддю, багатодітними сім'ями тощо. Однак йдеться про цілком працездатну, економічно і суспільно активну і що більше, провідну за функціями категорію населення. Так не менш, необхідність і важливість її соціального захисту об'єктивно зумовлюється неадекватністю рівня економічної бази життєвості когнітаріату його високій соціально-економічній

заангажованості, зокрема – ключовій позиції в системі чинників інноваційного поступу суспільства.

В даний період від професійної діяльності представників середнього класу значною мірою залежить стабільність і економічний розвиток країни, становлення громадянського суспільства, врешті його практична соціальна захищеність: адже формують політику та механізми соціального захисту, а також суттєво впливають своєю працею на стан основних чинників соціальної захищеності населення передусім саме висококваліфіковані професіонали – економісти, правники, лікарі, менеджери, бізнесмени, державні службовці. В сучасних умовах складається парадоксальне коло залежностей, коли суспільної підтримки і захисту потребує також та категорія населення, котра за своїми кваліфікаціями та професійними обов'язками сама є одним з головних суб'єктів соціально-захисної діяльності.

У літературних джерелах, присвячених соціальному захисту людей розумової праці (причому найчастіше в них йдеться про інженерно-технічний персонал виробничої сфери), досліджуються здебільшого питання трудового облаштування (зайнятість, професійна адаптація та реадптація в умовах новацій), а також рівень оплати праці чи рівень доходу. Практично поза увагою дослідників залишається цілісна оцінка ситуації життєдіяльності представників різних категорій населення, їх статус в суспільстві як інтегрального чинника соціального самопочуття, а відтак чинника реалізації та розвитку розумового, творчого і підприємницького потенціалу.

Всупереч поліфакторності соціального самопочуття, багатогранності його проявів та соціально-значущих наслідків у науковій та організаційно-методичних розробках з питань соціального захисту, а також у соціальній політиці та практичній соціальній роботі різних країн, в тому числі й у державах “реального соціального благополуччя”, наголошується майже виключно економічний аспект відповідних понять і заходів. Вирішальна роль економічних механізмів соціальної підтримки, пов'язана з базовим значенням життєдіяльності та благополуччя людей власне матеріальних чин-

абсолютизується під час економічних криз. Однак для вдосконалення механізмів державного регулювання соціального захисту необхідно формування ефективної соціально-захисної політики на національному та регіональному рівнях виключно економічні підходи не можуть бути достатніми. Це особливо стосується незрілих країн (за соціальними, громадянськими, правовими та іншими критеріями), в яких досягти соціального благополуччя населення економічними методами проблематично (навіть при гіпотетичній умові, що відповідні соціальні програми будуть профінансовані повністю).

Враховуючи структуру і діапазон чинників, від яких залежить тривалість та якість життя людей, а відтак їх соціальне самопочуття, їх адаптивність та когнітивно-креативна активність, вже сьогодні в розробці соціально-захисної проблематики слід розробляти, окрім економічного, хоча б такі підходи, як медико-біологічний, екологічний, культурологічний, філософсько-людиназнавчий (гуманістичний), правовий, політологічний, врешті соціально-психологічний. Це комплексним чином компенсуватиме недостатню розробленість проблеми соціального захисту населення у мультидисциплінарному плані.

Розроблена соціологічна методика інформаційного відстежування (моніторингу) соціально-захисних процесів, з допомогою якої здійснюється діагностика соціального самопочуття різних за соціальним статусом (рівнем життя) категорій населення [4], дозволяє досліджувати об'єктивні оцінки та суб'єктивні вимоги щодо якості, якості і "масштабів" соціальних потреб. При цьому визначаються характеристики реального стану соціального захисту, виявляються тенденції емоційно-поведінкового реагування при відсутності захисту тощо. Таким чином встановлені індикатори можуть слугувати за основу для типологізації і категоризації різних груп населення, а відтак – вироблення диференційованої системи захисних і підтримуючих дій щодо неї, а також заходів, спрямованих на стимулювання і розвиток самозахисної активності когнітаріїв.

Відповідно до актуалізованих за критерієм соціальної захищеності потреб населення (експертизу потреб здійснено на підставі

даних експертного опитування фахівців у галузі соціальної економіки, економіки праці, економічної соціології), у діагностичні експертні карти було закладено відібрану множину факторів, згрупованих наступним чином: а) блок суспільно-громадянської облаштованості; б) блок базової соціальної облаштованості особистості; в) блок духовно-культурологічної влаштованості.

З метою оцінки об'єктивної значущості (важливості) чинників, що наповнюють згадані блоки, а також досяжності реалізації відповідних потреб серед різних категорій інтелігенції, до опитування було залучено наступні групи респондентів: працівники бюджетних установ і фірм високої кваліфікації – як соціальна група середнього класу, студенти – як категорія, з середовища якої відбувається рекрутування у середній клас (когнітаріат на стадії становлення), пенсіонери із середовища інтелігенції – як об'єкт дослідницького аналізу можливостей і умов утримання цієї категорії, що підпадає під ризик різкого зниження доходів при виході на пенсію і статусі середнього класу.

На час здійснення дослідження найбільш значущими для фахівців бюджетних установ і фірм були чинники, включені до блоку соціально-побутової облаштованості “приватного життя”: середній показник оцінки – 0,764 умовних бальних одиниць (у.б.о.) (при максимальному позитивному значенні “1,000”). Оцінка значущості чинників громадянської облаштованості становила 0,752, і вартість духовно-культурологічних чинників – 0,719 у.б.о. (табл. 13).

Індекс інтегральної самооцінки соціальної захищеності категорій працівників, що репрезентують інноваційний когнітаріат, склав “0,077” у.б.о. (за шкалою оцінок в інтервалі значень між нижньою і верхньою їх границями, які є екстремумами [-1,000 + 1,000], причому мінімальними і максимальними відповідно). Що стосується окремих складових почуття соціальної захищеності згідно з виділеними блоками чинників, то оцінка реалізації суспільно-громадянської облаштованості була найнижчою: “-0,131” у.б.о.; рівень доступності чинників соціально-побутової облаштованості становив 0,063 у.б.о.; духовно-культурологічних – 0,200 у.б.о.

Видли соціально-економічних та соціогуманістичних чинників на соціальну захищеність працівників бюджетних установ та фірм

Основні блоки чинників	Працівники установ в цілому									
	загальна вибірка		чоловіки		жінки		молодша вікова група		старша вікова група	
	значущість	досяжність	значущість	досяжність	значущість	досяжність	значущість	досяжність	значущість	досяжність
І. Блок суспільно-громадянських чинників										
Безпека від кримінальних елементів	76,3	-11,65	80,04	-26,99	74,77	-6,64	69,39	-16,49	81,54	-2,91
Закріплення і розбудова державності України	81,97	-15,52	83,6	4,92	80,67	-34,42	79,26	-25,83	86,91	-23,54
Гарантованість якості на ринку продуктів, товарів, послуг вітчизняного виробництва	70,33	-19,65	81,72	-30,05	64,86	-16,32	64,43	-9,15	74,1	-28,19
Безпечність екологічного середовища	79,0	-17,11	78,31	-14,97	76,98	-20,07	82,41	-13,1	75,84	-15,82
Соціально-економічний розвиток	79,45	-27,2	80,19	-0,27	78,5	-41,63	70,08	-29,76	86,02	-23,67
Довіра до владних структур	61,0	-15,74	68,51	-1,6	56,61	-36,07	47,02	-22,43	74,02	-12,24
Громадянські права і свободи	70,49	17,36	74,02	22,24	69,08	10,85	63,79	19,22	79,62	20,09
Державні соціальні гарантії	82,76	-15,29	80,32	-3,45	83,74	-22,72	75,3	-10,84	89,88	-18,89
<i>ср</i>	75,16	-13,1	78,34	-6,27	73,15	-20,88	68,96	-13,55	81,0	-13,03

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
<i>II. Блок соціально-побутових чинників</i>										
Наявність постійної роботи	81,65	6,15	83,61	-7,45	76,55	1,69	80,43	-3,45	83,84	13,95
Достатність доходу (зарплати, пенсії, стипендії)	85,88	-24,55	80,67	-8,57	89,45	-32,74	78,82	-21,26	80,19	-25,45
Підтримка здоров'я	82,94	19,4	82,41	-3,44	84,49	30,2	87,38	29,73	79,81	9,76
Доступність загальної і базової освіти	52,04	0,26	56,48	-11,36	50,31	4,9	71,41	24,38	40,26	-13,05
Облаштованість житла	66,85	9,76	63,47	17,85	69,42	6,56	66,9	-6,06	67,11	18,34
Соціальні параметри сімейних стосунків	77,99	42,35	74,69	13,23	80,35	52,91	75,96	49,04	77,64	18,23
Стабільність життєвого рівня	87,24	-9,12	86,23	-1,45	88,77	-13,41	90,91	-3,64	85,66	-7,37
<i>ср</i>	76,37	6,32	75,36	-0,17	77,06	4,49	78,83	9,82	73,5	2,06
<i>III. Блок духовно-культурологічних чинників</i>										
Культура соціального оточення	78,25	21,04	80,2	20,69	78,34	21,19	72,09	26,3	82,12	16,97
Інтелектуальний розвиток	68,65	12,5	69,79	5,45	65,98	7,89	80,17	30,29	64,62	0,59
Самореалізація	63,66	13,58	64,97	2,14	63,2	16,57	74,79	7,18	50,41	14,46
Доступність суспільної інформації	76,32	2,89	76,26	-1,15	76,17	2,48	66,92	6,16	83,8	-3,62
Можливість духовно-релігійного самоздійснення	72,65	49,85	76,4	51,14	69,7	46,77	65,9	46,22	77,05	55,8
<i>ср</i>	71,91	19,97	73,52	15,65	68,78	18,98	71,97	23,23	72,8	16,84
Інтегральна соціальна захищеність	76,41	-7,67	77,86	-12,04	86,15	-17,15	68,39	-21,51	87,96	-13,32

Вплив соціально-економічних та соціокультурних чинників на соціальну захищеність працівників високої кваліфікації

Основні блоки чинників	Висококваліфіковані працівники									
	загальна вибірка		чоловіки		жінки		молодша вікова група		старша вікова група	
	значущість	досяжність	значущість	досяжність	значущість	досяжність	значущість	досяжність	значущість	досяжність
І. Блок суспільно-громадянських чинників										
Безпека від кримінальних елементів	78,0	-17,7	78,0	-16,3	78,1	-19,0	76,3	-28,2	80,6	0,2
Закріплення і розбудова державності України	84,8	-19,2	87,3	19,6	82,6	-54,1	80,1	-39,2	93,6	-35,4
Гарантованість якості на ринку продуктів, товарів, послуг вітчизняного виробництва	76,3	-30,9	78,7	-26,1	74,0	-35,2	75,8	-27,6	77,1	-36,1
Безпечність екологічного середовища	78,1	-9,9	73,5	-8,6	83,1	-11,0	81,4	-6,3	83,0	-2,7
Соціально-економічний розвиток	80,6	-25,4	81,3	-13,2	79,0	-36,4	78,4	-28,0	83,0	-20,0
Довіра до владних структур	60,9	-35,7	65,6	-14,2	56,5	-55,7	53,8	-35,1	73,0	-37,7
Громадянські права і свободи	78,5	14,4	78,7	32,8	78,3	-2,3	75,8	6,3	89,4	28,1
Державні соціальні гарантії	79,4	21,7	73,1	20,1	81,9	17,7	74,3	23,7	87,7	19,3
<i>ср</i>	77,08	-12,84	77,03	-0,74	76,69	-24,5	74,49	-16,8	83,43	-10,31

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
<i>II. Блок соціально-побутових чинників</i>										
Наявність постійної роботи	82,7	39,7	89,6	38,1	73,8	19,8	88,2	39,8	82,3	47,3
Достатність доходу (зарплати, пенсії, стипендії)	84,3	4,5	72,5	11,2	92,0	-1,0	80,0	4,2	67,0	7,5
Підтримка здоров'я	79,5	42,7	74,0	31,8	84,4	49,4	80,5	47,7	78,4	34,1
Доступність загальної і базової освіти	69,7	34,2	68,6	41,3	70,6	30,5	72,1	39,7	70,4	36,4
Облаштованість житла	68,1	15,3	63,3	30,7	72,4	-17,6	68,4	-9,3	67,4	30,0
Соціальні параметри сімейних стосунків	78,9	45,0	75,1	54,5	82,4	37,1	82,4	49,6	73,1	33,3
Стабільність життєвого рівня	78,59	26,39	75,04	31,54	80,96	15,87	79,49	25,21	75,46	28,29
<i>ср</i>	78,59	26,39	75,04	31,54	80,96	15,87	79,49	25,21	75,46	28,29
<i>III. Блок духовно-культурологічних чинників</i>										
Культура соціального оточення	77,5	17,3	73,4	18,7	81,1	16,8	77,9	19,3	76,7	18,1
Інтелектуальний розвиток	79,7	44,9	80,0	46,8	80,6	38,7	87,4	49,3	73,9	39,9
Самореалізація	79,0	40,1	78,5	41,6	79,4	35,7	79,3	46,5	78,4	29,1
Доступність суспільної інформації	73,6	17,0	74,0	25,7	73,2	9,1	71,3	24,3	77,6	4,4
Можливість духовно-релігійного самоздійснення	58,8	28,5	64,1	38,6	54,1	19,4	58,7	21,4	59,1	40,6
<i>ср</i>	73,72	29,56	74,0	34,28	73,68	23,94	74,92	32,16	73,14	26,42
Інтегровані соціальні індивідуальності	77,6	11,1	71,2	16,6	97,0	-14,0	75,6	-23,1	86,9	2,0

Із загальної вибірки було виділено групу респондентів високого кваліфікаційного рівня, які за своїм родом діяльності безпосередньо репрезентують інноваційну сферу (провідні працівники науково-технічної, фінансової, банківської, управлінської сфер, підприємці, представники медичної, правничої еліти, вищі військові чини тощо) і які за економічним статусом можна зарахувати як реальний та потенційний середній клас.

Показники оцінки соціальної ситуації зазначених категорій інтелігенції характеризуються найвищим рівнем значущості за всіма факторами (табл. 14).

Приблизно за однаковим рівнем важливості оцінені суспільно-громадянські і соціально-побутові чинники. При цьому навіть для цієї відносно високодоходної категорії респондентів домінуючими є чинники економічної природи, що залучені до блоку соціально-побутової сфери; середні значення цих показників становлять: 0,771 і 0,786 умовних бальних одиниць відповідно. Значення чинників державно-культурологічного спрямування оцінено у 0,737 у.б.о. За найбільшим розподілом значущості чинників найвищий ранг займає фактор "підтримка стабільності життєвого рівня": 0,869 у.б.о., наступний ранг посідають чинники "правове закріплення і розбудова державності" а також чинник, що характеризує економічну базу цього прошарку респондентів, тобто достатність доходів: вони окреслюються значеннями від 0,843 до 0,848 у.б.о. Третє місце за рангом значущості посіли параметри соціально-економічного розвитку, державні соціальні гарантії а також такі чинники, як особистий інтелектуальний розвиток, громадянські права, підтримка здоров'я і фактор самореалізації (в інтервалі значень від 0,790 до 0,806 у.б.о.).

Інтегральний індекс оцінки соціальної захищеності працівників висококваліфікованих категорій хоча й знаходиться в діапазоні позитивних значень, однак його абсолютне значення невисоке: 0,511 у.б.о. На величину цього показника впливають, перш за все, від'ємні оцінки за фактором "забезпечення соціально-економічного розвитку" та за фактором "довіра до владних структур": досяжність цих чинників становить "-0,254" і "-0,357" у.б.о. Високе значення

негативної оцінки відводиться чиннику “гарантії якості на ринку товарів, продуктів і послуг вітчизняного виробництва”: “-0,309” у.б.о.

При врахуванні гендерних та вікових відмінностей більший рівень негативної оцінки суспільно-громадянських параметрів належить жінкам – в середньому “-0,245” у.б.о., у порівнянні з чоловіками (-0,007 у.б.о.) за чинниками першого блоку. Одночасно більшість негативно оцінюють суспільно-громадянську облаштованість молодші за віком висококваліфіковані працівники (21–39 років), середнє значення – “-0,168” у.б.о., ніж старша вікова група (40–59 років) – “-0,103” у.б.о. Відповідно, від’ємні значення цих складових знайшли відображення і в інтегральному індексі стосовно категорії працівників високої кваліфікації.

Порівняльний аналіз показує, що на оцінку значущості чинників суттєво не вплинув соціальний стан опитаних категорій, так як досяжність усіх вимірюваних потреб оцінена значно нижче респондентами з низькою професійною кваліфікацією. Загальний чинник “почуватися соціально захищеним” теж є практично однаково важливим для всіх досліджуваних груп, проте самоощінення реальної захищеності у групах з вищою і нижчою кваліфікацією радикально відрізняється на користь першої із них.

Від’ємні значення оцінок зафіксовані і у респондентів високої кваліфікації, що відносяться до молодшої вікової групи. Їх тривожить, передовсім, стан соціально-економічного розвитку, забезпечення і розбудова державності, а також безпека від кримінальних елементів (-0,351, -0,392, -0,282 у.б.о.). Загальний індекс їх захищеності становить “-0,234” у.б.о.

Для точнішого аналізу соціального становища студентів належить більш уразливої категорії, респондентам було запропоновано однаково оцінювати значущість для мікросоціального середовища, в якому вони перебувають, а саме суспільну значущість за кожним із запропонованих чинників, тобто визначалось не тільки особисте, а й суспільне значення чинників соціальної захищеності в мікро- і мезо-соціальному зрізі (табл. 15).

Вплив соціально-економічних та соціогуманістичних чинників на соціальну захищеність студентів

Основні блоки чинників	Студенти								
	вбірка в цілому			чоловіки			жінки		
	суспільна значущість	особиста значущість	досяжність	суспільна значущість	особиста значущість	досяжність	суспільна значущість	особиста значущість	досяжність
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>І. Блок суспільно-громадянських чинників</i>									
Безпека від кримінальних елементів	83,62	75,0	1,31	84,32	79,65	13,77	83,41	73,67	-2,2
Закріплення і розбудова державності України	79,69	47,27	-32,54	76,8	68,23	-42,69	80,83	40,91	-29,71
Гарантованість якості на ринку продуктів, товарів, послуг вітчизняного виробництва	73,15	84,31	-35,92	71,23	81,51	-56,69	73,87	85,43	-29,7
Безпечність екологічного середовища	82,23	75,61	-6,77	81,34	79,76	-2,34	85,19	74,43	-8,1
Соціально-економічний розвиток	93,16	88,67	-2,08	94,7	91,57	-11,46	89,34	80,46	0,54
Довіра до владних структур	76,27	46,85	-62,0	58,96	53,19	-83,33	84,14	38,17	-55,69
Громадянські права і свободи	92,78	93,57	-3,17	94,68	95,81	-12,57	87,57	87,85	-0,46
Державні соціальні гарантії	87,42	93,26	-36,93	84,62	92,34	-57,79	88,79	88,54	94,98
<i>ср</i>	83,79	75,57	-22,27	80,83	80,26	-31,64	84,11	71,99	-19,52

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
<i>II. Блок соціально-побутових чинників</i>									
Наявність постійної роботи	82,79	92,11	-1,5	86,04	98,78	-0,94	82,21	89,26	-1,51
Достатність доходу (зарплати, пенсії, стипендії)	69,88	94,27	-70,81	57,95	95,89	-77,62	73,77	92,09	-67,35
Підтримка здоров'я	81,37	90,62	27,27	78,6	91,55	35,11	84,63	90,77	24,96
Доступність загальної і базової освіти	70,34	50,23	41,69	60,19	56,71	33,78	73,44	48,33	44,21
Облаштованість житла	75,04	89,57	7,73	81,23	87,75	-3,67	70,35	90,43	17,35
Соціальні параметри сімейних стосунків	56,88	73,42	32,19	61,67	58,14	24,05	50,68	78,05	39,12
Стабільність життєвого рівня	92,32	91,56	-14,79	95,41	85,50	-14,16	89,79	95,75	-16,06
<i>ср</i>	75,52	83,11	3,16	74,44	82,05	-0,49	74,98	83,53	6,93
<i>III. Блок духовно-культурологічних чинників</i>									
Культура соціального оточення	86,31	81,35	28,23	79,17	68,16	20,31	88,73	89,89	27,71
Інтелектуальний розвиток	86,16	88,85	41,74	87,3	92,28	30,85	86,65	86,6	48,39
Самореалізація	84,65	85,61	5,23	82,41	91,16	-3,6	86,72	82,12	7,93
Доступність суспільної інформації	75,57	52,77	-14,92	68,5	47,83	-12,91	80,91	54,26	-15,17
Можливість духовно-релігійного самоздійснення	60,12	47,19	17,54	72,54	52,01	30,21	56,56	45,21	13,73
<i>ср</i>	78,56	71,15	15,56	77,98	70,29	12,97	80,41	71,62	16,40
Інтегральні соціальні показники	87,0	89,45	-27,46	71,62	77,94	-33,9	91,83	92,97	-25,77

Найбільша ступінь зв'язку між суспільною і особистою значущістю відмічена у студентів за чинником “громадянські права і свободи” (0,928 і 0,936 у.б.о.) і за чинником “стабільність життєвого рівня” (0,923 і 0,916 у.б.о.), в той час як досяжність для них реальної потреб за цими параметрами оцінювалась від’ємно: “-0,032” і “-0,148” у.б.о. Натомість пенсіонери з середовища інтелігенції значно вище оцінювали особисту значущість державних соціальних гарантій (0,923 у.б.о.), аніж суспільну (0,872 у.б.о.) і ще вище оцінюється особисте значення показника стабільності життєвого рівня: 0,944 у.б.о. порівняно з суспільною значущістю – 0,894 у.б.о. і особливо різко загостреною є негативна оцінка досяжності цього показника – “-0,625” у.б.о. Для цієї категорії респондентів суттєвого значення набуває фактор “підтримка здоров’я” (0,946 у.б.о.), при негативній оцінці його досяжності “-0,243” у.б.о.

Найбільш “злякисним” чинником, який впливає на відчуття незахищеності передпенсійного і пенсійного віку власної незахищеності, є економічна нестабільність (її негативна роль у підтримці життєвого рівня): досяжність цього чинника найнижча по всій вибірці – -0,629 у.б.о., причому особливо низька в оцінці жінок: -0,721 у.б.о.

Привертає увагу, що в середньому значущість по блоку економіко-громадянських чинників для студентів є вищою порівняно з середніми значеннями чинників соціально-побутового облаштування, в той час як для працівників установ і фірм співвідношення показників протилежне.

Загальна характеристика соціальної ситуації типових категорій економікваріату, отримана за результатами моніторингового дослідження наведена у таблиці 16.

Здійснений моніторинг стану соціально-захисних важелів та факторів, відзеркалений в оцінках висококваліфікованих фахівців, віднесених за соціальним статусом до середнього класу, дозволяє зробити низку узагальнень: практична досяжність суб’єктивного життєвого рівня, соціальної захищеності висококваліфікованої інноваційної інтелігенції (насамперед контингенту осіб, зайнятих у бюджетних організаціях), характеризується в цілому від’ємними показниками. В першу чергу це стосується категорій молодих спеціалістів. Аналіз

індикаторів соціальної захищеності безпосередньо представники цієї частини когнітаріїв, яку складають працівники найвищої кваліфікації (професорсько-викладацький склад, VIP-менеджери та інші). Підтверджує, що найбільш значущими для них є передовсім такі пріоритети, як “закріплення та розбудова державності в Україні”, “соціально-економічний розвиток держави”, а також “державні соціальні гарантії”.

Що стосується статево-вікових груп, то чоловіки надають найбільшій значущості закріпленню і розбудові української державності, жінки ж, хоча загалом солідарні з цією оцінкою, водночас підкреслюють пріоритетну значущість безпечності екологічного середовища і державних соціальних гарантії. Молодші фахівці надають першочергового значення чинникам “закріплення і розбудови державності” та “безпечність екологічного середовища”. Для фахівців старшого покоління найбільш значущими є “закріплення і розбудова державності”, а також “громадянські права і свободи” та “державні соціальні гарантії”. При цьому респонденти майже всіх обстежених категорій підкреслюють низьку досяжність бажаних державних соціальних гарантії, так і громадянських прав і свобод. За всіма іншими чинниками недостатня досяжність об'єктується у досить високих значеннях негативних оцінок, що певною мірою є суб'єктивним відображенням невдоволеності когнітаріїв соціально-економічними параметрами життєдіяльності суспільства.

За блоком чинників соціально-побутової спрямованості жінки категорії спеціалістів надають великого значення наявності постійної роботи та достатності доходу. Досяжність цих чинників удвічі нижча, ніж їх значущість, хоча і має позитивну ознаку. В усіх групах опитуваних за чинниками “достатність доходу” та “обладаність житла” рівень досяжності виявився у двадцять і більше разів меншим, порівняно з рівнем його значущості. Стосовно більшості чинників блоку культурологічних ознак рівень їх досяжності порівняно зі значущістю для молоді є вдвічі, а для старшої вікової групи – майже втричі нижчим.

Зведений інтегральний показник соціальної захищеності на рівнем реальної досяжності складає у загальній вибірці тільки 11,7% до повної досяжності і є всемоєр нижчим порівняно зі значущістю, що більше, у жінок та молоді цей показник набуває від'ємних значень.

Аналітичне вивчення соціогуманістичних характеристик життєдіяльності середнього класу доцільно доповнювати визначенням можливостей його поповнення за рахунок підвищення соціального статусу саме таких категорій, як висококваліфіковані працівники та студенти. Зокрема, обстеження впливу різних чинників на соціальну захищеність студентів як майбутніх когнітаріїв показує, що за кожним з досліджуваних блоків, для цієї категорії суспільна і особиста значущість чинників, практично, збігається. Наприклад, це стосується таких чинників як “громадянські права і свободи”, “соціально-економічний розвиток”. По блоку соціально-побутових чинників студентство віддає перевагу “стабільності життєвого рівня”. При цьому суспільна і особиста значущість цих чинників однакова.

За критерієм досяжності в більшості випадків всі чинники мають від’ємне значення. Виняток складають тільки такі з них як “доступність загальної базової освіти”, “інтелектуальний розвиток”, а також фактори, що визначають соціальні параметри сімейних статусів. Це показує, що хоча за своїм статусом студентство потенційно може розглядатися як резерв поповнення середнього класу, однак реалізація даного резерву пов’язана з необхідністю забезпечення умов соціального захисту шляхом пріоритетного забезпечення дії низки відповідних чинників – суспільно-громадянських, соціально-побутових та інших. Поки що реалії життя не дають достатньої підстави для позитивних висновків про соціальну захищеність студентства на такому рівні, який би дозволяв розглядати цю категорію як надійний резерв поповнення середнього класу.

В даний час підвищення потреб в економічному захисті зумовлене зростанням вартості життя, перебуває в суперечності з можливістю задоволення цих потреб через недостатність матеріально-фінансових ресурсів.

Необхідність залучення інтелігенції до активного самозахисту через працю, надання пріоритетності стимулюванню соціальної підтримки інноваційної (в т.ч. науково-технічної) як сучасних форм трудової активності та підприємливості когнітаріату, яку концентрує в собі середній клас, що складає головне джерело і об’єктивну

основу просування держави та її регіонів у напрямку підвищення соціального благополуччя і стабільності. Однак трудність становлення і закріплення середнього класу пов'язана з неврегульованістю нерозподільчих відносин у суспільстві і потребує особливих заходів з боку держави, зокрема через удосконалення державних соціально-захисних механізмів, оскільки він (клас) стає основним продуцентом захисного потенціалу для всіх інших, нижчих за рівнем життя категорій населення.

При комплексній оцінці результатів моніторингу, тобто визначенні соціального самопочуття когнітаріату необхідно враховувати не тільки сумарні негативного ефекту, а також опосередкування дії "дефіцитних" факторів різної модальності їх особистою значущістю та мірою суб'єктивної толерантності різних категорій досліджуваного. Слід зазначити, що толерантність практично усіх категорій фахової інтелігенції до дефіциту соціального захисту в цілому, а також дефіциту окремих його чинників виявилась залежною від їх громадянської позиції та духовного розвитку, причому вона зростає із збільшенням особистісної цінності суспільних та духовних потреб [11; 13].

Таким чином, застосування соціологічного моніторингу в наукових дослідженнях соціогуманістичного спрямування, спрямованих на активізацію інноваційних функцій когнітаріату, а також на удосконалення соціально захисної політики щодо відповідних категорій населення забезпечує отримання емпіричного матеріалу для наступних цілей:

- визначення ієрархії а також індивідуальної та групової структури чинників соціальної захищеності інтелігенції;
- оцінка рівнів захищеності за окремими параметрами (доступність відповідних чинників) та інтегрально, із врахуванням негативного ефекту;
- розробка суб'єктивних критеріїв і чинників соціальної захищеності;
- поглиблення розуміння понять соціальної захищеності та соціального захисту, пошук шляхів їх імплементації в кате-

горіальний апарат, покликаний працювати на інноваційну парадигму суспільного розвитку.

Назагал, запропонований діагностичний підхід дозволяє рахувати об'єктивні чинники соціальної захищеності або ж незахищеності інтелігенції, простежувати їх дію в часовому і територіальному розрізі. Аналіз природи цих чинників та генезису відповідних явищ слугуватиме виявленню больових зон в забезпеченні життєдіяльності когнітаріату, окресленню сфер, відповідальних за незадовільний соціальний захист. Окрім спрямування оптимізуючих заходів на реалізацію найбільш "дефіцитних" потреб інтелігенції, зафіксованою методом соціального моніторингу, це важливо для обґрунтування нових прикладних напрямів наукових досліджень, що прискорить не лише вирішення проблеми поширення сфери дії політики соціального захисту на основні верстви інтелігенції, але й посилить її інноваційний вектор. Йдеться, таким чином, про практичне втілення соціогуманістичного підходу до формування і використання інтелектуального потенціалу суспільства як головного джерела і важеля його інноваційного розвитку.

ВИСНОВКИ

Характерною ознакою функціонування інноваційної моделі розвитку держави має бути причетність до інновацій практично кожного суспільства і, відповідно, населення будь-якого регіону. Загальні, якісно-кількісні параметри інноваційних процесів, їх інтенсивність та результативність залежать від інноваційної спроможності (інноваційного потенціалу) суспільства, насамперед тих його структур, що безпосередньо причетні до вироблення духовного та матеріального інноваційного продукту.

Інноваційний потенціал характеризується здатністю суспільства окремих його складових до ефективної інноваційної діяльності. Елементами цієї здатності є: 1) інтелектуальний рівень і творча (активна) готовність населення; 2) рівень ресурсного забезпечення інноваційної діяльності в межах держави, регіону, галузі, підприємств тощо (інформаційна база, матеріально-технічне оснащення, професійна підготовка і кадрова політика в інноваційній сфері); 3) фінансування та стимулювання відповідних видів діяльності; 4) ступінь інтегрованості різних категорій і груп населення в суспільні системи інноваційного типу (у перспективі – людських ресурсів загалом) на підставі прямої чи опосередкованої інноваційної взаємодії.

Визначальним інноваційним чинником і водночас обов'язковою компонентою інноваційного потенціалу держави та її регіональних суспільних систем є людський інтелект в усіх його проявах – суспільному, груповому (чи колективному), врешті, індивідуальному. Національна економіка, усі її адміністративно-територіальні підзаклади здатні розвиватись і набувати конкурентоспроможності на рівні високих інформаційних технологій лише за умови її високої інтелектуальної наповненості та знаннєвомісткості.

Носієм і суб'єктом витворення та реалізації обох цих ознак є високоосвічена і практично добре вишколена фахова інтелігенція, яка вирізняється домінуванням інноваційної мотивації, тобто когнітаріат. Тому обов'язковою передумовою переходу до інноваційної моделі економіки має бути випереджувальний розвиток науки і освіти. У свою чергу, на кожному наступному розвитковому етапі інноваційні досягнення в освітній і науковій галузях виступають прямим чи побічним результатом інноваційного процесу.

Масштабні та радикальні інноваційні перетворення неможливі без сучасних високоефективних форм інтеграції науки і освіти на двох відносно самостійних сферах функціонування суспільної свідомості, а також їх тісного зв'язку з виробництвом і в цілому з ринками праці та збуту. Власне тут виявляють себе, отримують економічну та суспільну оцінку результати інноваційної підготовки й інноваційної творчості кваліфікованих спеціалістів різного профілю. З іншого боку – формуються нові запити і завдання щодо номенклатури та якісно-кількісних параметрів інноваційного продукту. Таким чином, через освітню сферу відбувається перехід до чергового еволюційного (або й революційного) витка спіралі інноваційного циклу, на якому когнітаріат набуває новітніх рис інноваційності. Саме когнітаріату належить забезпечувати висхідний вектор та невичерпність удосконалення духовно-інформаційних і матеріальних характеристик соціально-економічного поступу.

Тенденції господарського розвитку регіонів України за останні роки засвідчили, що збалансоване поєднання соціальних і економічних складових господарського механізму, послідовне наслідування соціальної політики в регіонах, насамперед у сфері науки та освіти, на забезпечення економічних інновацій дозволяє інтелектуально озброїти інноваційні процеси у виробництві, а також надати необхідного імпульсу науково-технічній та освітянській творчості шляхом активізації її мотиваційних механізмів, застосування для їх практичного забезпечення сучасної інноваційно-інвестиційної політики.

Власне, у стимулюванні мотивації творення нових знань, ідей, проектів, технологій та ін. полягає інноваційна сутність як державної

так і регіональної соціальної політики, натомість інноваційна сутність економіки - у пошуку більш ефективних управлінсько-організаційних механізмів, а також форм і механізмів адаптування і впровадження нововведень. Підсилення інноваційних процесів у взаємозв'язку з розбудовою інформаційного суспільства вимагає залучення територіальних громад, бізнесових агентів, різноманітних спільнот фахової інтелігенції, об'єднаної за спорідненістю змісту та/або цільового призначення діяльності. Системна взаємодія усіх цих структур, зумовлена та опосередкована співучастю в інноваційній сфері, дає підстави розглядати їх як регіональні суспільні системи інноваційного типу.

З метою забезпечення ефективного функціонування регіональних суспільних систем інноваційного типу в адміністративно-територіальних утвореннях доцільно формувати спеціальні інформполіси. Йдеться про технологічно-інформаційно-впроваджувальні форми сучасної інтеграції науки, навчання та виробництва, що мають стати зонами розгортання інноваційних інформаційних інфраструктур та створення венчурних фірм. Останні пов'язані з розробкою базових основ і практичного інструментарію програмного забезпечення інформаційних технологій, яким належить охоплювати увесь комплекс складових інноваційного циклу (творчо-пошукові роботи, дослідно-експериментальні та проектно-конструкторські розробки, впровадження та наглядово-контролююча діяльність, ін.).

Інформполіси вбачаються як різновид соціополісів, що є акумуляторами інтелектуального потенціалу регіональних спільнот, з акцентацією на випереджувальний гуманістичний і соціально-економічний розвиток. Когнітаріат інформполісів не повинен відмежовуватись від людського загалу відповідних територій, від специфіки і традицій регіонів і має забезпечувати перевагу вітчизняного інтелектуального капіталу, збереження його національної ідентичності в контексті ризиків, пов'язаних із залученням української економіки, її соціальних та індивідуальних суб'єктів в процесі євроінтеграції та глобалізації.

Формування та реалізація інтелектуального потенціалу регіональних суспільних систем, держави загалом ускладнюються со-

ціально-економічною ситуацією трансформаційного періоду, зокрема, зумовленими нею демографічними явищами. Соціологічні дослідження, проведені в ряді регіонів, свідчать, що довготривалість трансформаційного періоду, проблеми і труднощі його перебігу призводять до закріплення у певних категорій населення внутрішньо суперечливої особистісної спрямованості, в якій на чільне місце висуваються меркантильні інтереси - при одночасному нехтуванні загальнолюдськими нормами співіснування. Особливо деструктивну роль у розвитку інноваційного потенціалу відіграють психологічні установки та реальні плани щодо зовнішньої трудової міграції, а також умовна міграційна готовність, характерні для значної частини висококваліфікованої фахової інтелігенції та студентської молоді майбутнього поповнення когнітаріату.

Формування в регіонах суспільних систем інноваційного типу повинно спиратися на соціогуманістичні принципи людської взаємодії: становлення інноваційної ідеології та інноваційної психології в гуманістичних принципах дозволить найбільш адекватно реалізувати цивілізаційний вектор розвитку. Необхідною умовою втілення значених принципів є застосування аксіологічного (ціннісно-диспозиційного) підходу до вивчення, класифікації й використання чинників активізації інтелектуальних складових інноваційного розвитку.

Регуляторна роль щодо розвитку і використання інтелектуального потенціалу з боку ціннісних диспозицій (у їх спільнотних та індивідуальних проявах), а також вплив інтелектуальних складових на інноваційні процеси опосередковуються соціально-психологічним механізмом, основним елементом (ядром) якого є перетворення когнітивно-креативного пошуку з допоміжної цінності (інструментальна мотивація) у самоцінність (цільова, або кінцева мотивація). Дослідження співвідношення окремих елементів цього механізму, його ролі і місця в становленні когнітаріату як визначального інноваційного суб'єкта, а також вивчення закономірностей формування суспільних об'єднань інноваційного типу вбачаються вельми перспективними для наукового забезпечення інноваційних соціально-економічних моделей.

Гуманістична спрямованість регіональної соціальної політики, зокрема її соціально-захисної функції, щодо працівників інноваційної сфери полягає у напрацюванні засобів до реалізації потреб вищого порядку як таких, що визначають не лише інноваційну зрілість когнітаріату, але й його здатність до запровадження і розвитку інноваційної культури як стратегічно-значущої основи подальшого техніко-технологічного поступу. Безперечно, що необхідним і достатнім актуальним залишається задоволення також первинних потреб інтелекції, однак інноваційне суспільство не може керуватися лише ними: необхідно орієнтувати соціальну політику на потреби розвитку, оскільки їх забезпечення виступає важливим соціогуманістичним механізмом активізації, нарощування та збагачення інтелектуального потенціалу. Таким чином, питання переноситься у сферу захисту саме інтелектуального потенціалу, реалізації духовних, екзистенційних потреб когнітаріату.

У відповідності з інноваційними тенденціями соціально-економічного розвитку, доводиться працювати над удосконаленням і зміною концептуальних підходів до розуміння соціальної цінності людини. В умовах становлення зненневісміткої економіки в структурі витрат все більше будуть домінувати не матеріальні, а інтелектуальні витрати. Власне інтелектуальна праця має найвищу продуктивність, звідки впливає актуалізація проблеми захисту інтелекції в контексті регіональних суспільних систем інноваційного типу.

Безумовно, інтелектуалозахисний вектор соціальної політики залишатиметься одним з найбільш значущих упродовж усього періоду становлення ринкової економіки. Натомість її розвитковий, соціогуманістичний вектор, націлений на нарощування інноваційного потенціалу, його наповнення духовно-інтелектуальними компонентами посилюватиметься і ставатиме все більш пріоритетним у сфері набуття суспільством реальних якісних ознак інноваційності.

Список літературних джерел

1. Бажал Ю. Інноваційна теорія економічного розвитку: М. Туга-Барановський, Й. Шумпетер і проблеми перехідної економіки України в: Наукові записки. Т.18. Економічні науки. К.: Видавн. дім "К.М.Академія" Нац.університет Києво-Могилянська академія. – С. 3–9.
2. Бідак В.Я. Моніторинг рейтингових оцінок різних категорій середнього класу // Середній клас України: проблеми та соціально-економічні передумови становлення / Наук. ред. Бондар І.К. – К.: Видавничий дім "Корпорація", 2004. – С. 407–435.
3. Бідак В. Складові системи державного регулювання соціального розвитку і соціального захисту населення // Україна: аспекти праці – 2004. – № 1. – С. 35–41.
4. Бідак В.Я., Копистянська Х.Р. Інформаційний моніторинг соціального становища інтелігенції // Моніторинг соціальних процесів в Україні. – К.: Знання, 1999. – С. 246–255.
5. Вернадский В.И. Размышление натуралиста: научная мысль как планетное явление. – М., 1977. – С. 91–92.
6. Вернадський В.І. Декілька слів про ноосферу // Людина і довкілля. Книга друга. – К.: Заповіт, 1995. – С. 427.
7. Винарник Л.С., Щедрин А.Н., Васильєва Н.Ф. Інформаційна економіка: становлення, розвиток, проблеми. Донецьк: Ін-т економіки промисловості НАН У, 2002. – 312 с.
8. Вовканич С.Й. Глобалізація, євроінтеграція України та збереження національної ідентичності: цивілізаційні виклики і націоцентричні імперативи / Препр. наук. доп. Львів, 2004. – 60 с.
9. Вовканич С.Й. Духовно-інтелектуальний потенціал України та національна ідея. Львів: ЛБА, 2001. – С. 501–502.
10. Вовканич С.Й. Інформація. Інтелект. Нація. Львів: Євросвіт, 1999. – 416 с.
11. Вовканич С.Й., Копистянська Х.Р., Бідак В.Я. Теорії еліт і інтелектуального потенціалу в системі державотворення. Препр. наукової доповіді. – Львів, 1996. – 54 с.
12. Вовканич С.Й., Копистянська Х.Р. Людський вимір інноваційного потенціалу розвитку: глобальний і регіональний аспекти // Регіональна економіка, 2002. – № 3. – С. 25–40.
13. Вовканич С., Копистянська Х., Цапок С., Бідак В. Інтелектуальна складова інноваційного розвитку: соціетальна візія. Препр. наук. доп.

- Центр регіональних досліджень НАН України, Львівський державний Центр науково-технічної і економічної інформації: ВПВ Льв. ДЦНТЕІ Львів. 2005. – 78 с.
- Гальчинський А.С., Геєць В.М. Кінах А.К., Семиноженко В.П. Інноваційна стратегія українських реформ. – К.: Знання України, 2002. – 5 с.
- Гутнін Е., Черпак В. Феномен соціального капіталу // Соціологія: теорія, методи, маркетинг, 2001. – № 1. – С. 56–61.
- Гурієва Л.К. Национальная инновационная система России: модели и инфраструктура. <http://masters.donuts.edu.ua/2004/fem/belomeguy/library/6.htm>. – С. 2.
- Декларация Рио по окружающей среде и развитию // Ойкумена.-1992.- №3. – С. 23–25.
- Долішній М.І. Актуальні завдання інтенсифікації соціально-економічного розвитку регіонів України // Регіональна економіка. – 2005. – № 2. – С. 7–14.
- Долішній М.І., Бойко Є.І., Ішук С.О. Організаційно-економічні напрямки активізації інноваційної діяльності в Україні: регіональні аспекти // Регіональна економіка. – 2004. – №1. – С. 48–54.
- Долішній М.І., Караванський О.В. Науково-технічний потенціал та інноваційний розвиток регіонів України / Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Регіональна політика: досвід Європейського Союзу та його адаптація до умов України (Збірник наукових праць). Випуск 5 (XLIII). В 3-х ч. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. Редкол. Відповідальний редактор академік НАН України М.І. Долішній. Частина III. – Львів, 2003. – С. 236–245.
- Долішній М., Семів Л. Концептуальні основи інноваційної культури в Україні // Економіка промисловості. – 2003. – № 4. – С. 109–121.
- Долішній М., Семів Л. Пріоритет освітньо-виховної компоненти у формуванні інноваційної культури суспільства / Экономические инновации. Випуск 17: Структурные и институциональные преобразования современной экономики. Сборник научных работ. – Одесса: Институт проблем рынка и экономико-экологических исследований НАН Украины, 2003. – С. 61–70.
- Економічна енциклопедія. Том 2. – К.: Видавничий центр Академія, 2002. – 848 с.
- Згуровський М. Суспільство знань та інформації – тенденції, виклики та перспективи // Дзеркало тижня, 2003. – 24 травня.
- Иванова Н. Национальные инновационные системы // Вопросы экономики. – 2001. – № 7. – С. 61.

26. Інтелектуальний потенціал та науково-технічна політика. – Львів: ІРД НАН України, 1999. – 235 с.
27. Коваленко Л.І. О необхідності управління міграціями населення регіона // Теорія і практика управління у трансформаційний період – Донецьк: ІЕП НАН України, 2001. – С. 94–98.
28. Коваль Л.А. Соціально-психологічні аспекти інноваційної праці та проблеми її стимулювання // Збірник. Економіка: проблеми теорії і практики. Вип. 46, 2000. – С. 54–59.
29. Кравченко О.В. Механізми регулювання інноваційної діяльності // Економіка: проблеми теорії і практики. 36. наук. праць. Вип. 65. Дніпропетровськ: ДНУ, 2000. – С. 94–97.
30. Копистянська Х.Р., Бідак В.Я. Соціогуманістичні аспекти становлення регіональних суспільних систем інноваційного типу // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Вип. 3(XIVII), Ч.1. – Львів: ІРД НАН України, 2005. – С. 157–166.
31. Копистянська Х.Р., Бідак В.Я., Григоренко О.В. Соціальне самопочуття інтелігенції (зріз інформаційного моніторингу соціальної захищеності) // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Соціальні аспекти регіональної політики (Щорічн. наук. праць.). Вип. IX / НАН України. Ін-т регіональних досліджень. Редкол.: відп. ред. акад. НАН України М.І. Долішній. – Львів, 1999. – С. 138–150.
32. Лапко О. Економіка інновацій – Івано-Франківськ: ІФДТУНГ, 1999. – 136 с.
33. Лапко О. Інноваційна діяльність в системі державного регулювання – К.: ІЕП НАНУ, 1999. – 254 с.
34. Леонтенко О.М. Зовнішня трудова міграція в Україні: причини та наслідки // Проблеми формування ринкової економіки. Міжвідомчий науковий збірник. Спецвипуск. Управління регіонами: проблеми теорії та практики. – К.: КНЕУ, 2001. – С 116–120.
35. Лібанова Е.М. Вітчизняні методологічні підходи до вимірювання людського розвитку регіонів // Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан.- К. – 2002. – С. 11–43.
36. Лібанова Е. Ринок праці, соціально-демографічні аспекти. – К.: УАДУ, 1997. – 360 с.
37. Мельник В. Науково-технічні реалії в гуманістичному вимірі // Вісник Соціогуманітарні проблеми людини. – 2005. – № 1. – С. 15.
38. Мельник С. Мотивація населення України до міжнародної трудової міграції // Україна: аспекти праці, 2002. – № 1. – С. 42–46.

39. Народонаселение. Энциклопедический словарь. – М.: БРЭ, 1994. – С. 251.
40. Паніна Н. Молодь України: структура цінностей, соціальне самопочуття та морально-психологічний стан за умов тотальної аномії // Соціологія: теорія, методи, маркетинг. – № 1, 2001. – С. 5–7.
41. Перспективи інноваційного розвитку України / 36. наук. статей. – К.: Альтерпрес, 2002. – 43 с.
42. Про внутрішнє і зовнішнє становище України. Послання Президента України до Верховної Ради України // Економіст. – 2002. – № 6. – С. 6–57.
43. Семів Л.К. Стратегія інноваційного розвитку держави та її вплив на людські ресурси // Регіональна економіка. – 2004. – №2. – С. 7–22.
44. Сікора В. Напрями еволюції українського економічного розвитку в процесі становлення “Нового Консенсусу” і теорії про “Соціальний Капітал” // Актуальні проблеми економіки, 2001. – № 11–12.
45. Статистичний щорічник України за 2001 рік / Держкомстат України. – К.: Техніка, 2002.- С. 346.
46. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Держкомстат України.- К.: Консультант, 2003. – С. 368, 394, 422.
47. Шешенко В., Рудницький О., Хомра О., Стефановський А. Демографічні перспективи України до 2026 р. – К.: ІЕ НАН України, 1999. – С. 9.
48. Україна – інтелект нації на межі століть. – К.: ІВЦ “Інтелект”, 2000. – С. 87.
49. Україна: інтелект нації. – К.: Інтелект, 2000. – 516 с.
50. Федулова Л.І. Управління інноваційним розвитком регіону // Регіональна економіка. – 2005. – №2. – С. 37–47.
51. Философский энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1983. – С. 610, 611.
52. Цапок С., Ноджак Л. Народонаселення – головна передумова становлення трудового потенціалу суспільства // Регіональна економіка. – 2002. – № 2. – С. 35.
53. Цапок С., Ноджак Л. Сучасний стан і перспективи демографічного розвитку України // Регіональна економіка. – 2003. – № 1. – С. 85.
54. Чижова В.І. Інноваційно-інвестиційні пріоритети в період приватизації. К., 1998. 47 с.
55. Энциклопедия социальной работы. В 3 т. Т.2. Пер. с англ. – М.: Центр общечеловеческих ценностей, 1994. – 454 с.

56. Ядов В.А. Диспозиционная концепция личности // История. Теория. Эмпирические исследования / 3-е изд. Под ред. Е.Е. Кузьмина, В.Е. Семенова. – С.-Пб., 1997. – 212 с.
57. Lundvall B. National Systems of Innovation: Towards a theory of Innovation and Interactive Learning. – London, Pinter Publishers, 1992; Nelson R. National Innovation Systems. A Comparative Analysis – Oxford University Press, 1993; Freeman C. The National System of Innovation – Historical Perspective. – Cambridge Journal of Economics, 1995. Vol. 19. № 1.
58. Schumpeter Y.-A. Theorie der wirtschaftlichen Entwicklung. – Berlin (West), 1952 (Erste Auflage – 1911).

**Діагностична методика для моніторингу умов
та мотивів інноваційної активності**

ІНСТИТУТ РЕГІОНАЛЬНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ НАН УКРАЇНИ

Експертна карта

З метою визначення соціогуманістичних чинників інноваційної активності інтелігенції регіону (області) Інституціями Національної академії наук України та МОН України здійснюється соціологічне обстеження закладів інноваційної сфери, спрямоване на вивчення умов та мотивів трудової діяльності висококваліфікованих фахівців (когнітаріату) наукових, освітянських, проектних, проектно-технологічних інституцій, а також менеджерів і підприємців, зайнятих у бізнесових структурах, на підприємствах різних форм власності.

Запрошуємо Вас як досвідченого працівника інноваційної сфери, провідного спеціаліста своєї галузі, виступити експертом щодо заторкуваних питань.

Прочитайте, будь-ласка, наведені запитання і дайте однозначну відповідь на кожне з них, обираючи серед запропонованих альтернатив ті, які вважатимете найбільш адекватними. На випадок, коли варіанти відповідей Вас не влаштовуватимуть, або ж для їх заповнення (розширення чи аргументації), у Kartі відведено місце для Ваших власних формулювань.

Методика передбачає анонімність експертизи. Результати надаються в узагальненій формі.

Дякуємо за Вашу готовність допомогти у дослідженні

I. ДО ЯКОГО З ВИДІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У НАВЕДЕНІЙ НИЖЧЕ КЛАСИФІКАЦІЇ ВИ ВІДНОСИТЕ СВОЮ ПРАЦЮ? (виберіть, будь-ласка, домінуючий вид і обведіть відповідний номер)

1. Створення нового духовно-інформаційного продукту (ідей, проєктів, технологій, винаходів, пропозицій, освітніх програм, спецкурсів та ін.).
2. Виробництво нового матеріального продукту (у тому числі з власних ресурсів).
3. Створення умов для впровадження нових засобів виробництва.
4. Залучення нових видів енергоносіїв, сировини, комплектуючих і т. ін.
5. Освоєння ринків збуту для інноваційної продукції.
6. Введення організаційних та інституційних форм, що забезпечують інноваційний розвиток (нові системи управління, реструктуризація, технополіси, технопарки тощо).
7. Створення бізнес-інкубаторів, цільових інноваційних фондів на рівні регіонів, галузей.
8. Вдосконалення та зміни інфраструктури (інформаційне наукове забезпечення і т. ін.).
9. Освоєння видів послуг інноваційного характеру.
10. Формування умов різнобічного і неперервного розвитку особистості, її інноваційної спрямованості.
11. Якийсь інший вид інноваційної діяльності

(впишіть)

II. РОЗВИТОК ЯКИХ ТРЬОХ! ІЗ ПЕРЕЛІЧЕНИХ ВИЩЕ ВИДІВ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ВИ ВВАЖАЄТЕ ПРІОРИТЕТНИМ ДЛЯ ДОСЯГНЕННЯ В РЕГІОНІ НАСТУПНИХ ЦІЛЕЙ?

(вкажіть номери відповідно до класифікації у п. I: див. легенду*)

Напрямки (цілі) соціально-економічного розвитку, досягнення яких вимагає залучення інноваційної діяльності	Види інноваційної діяльності, значущі для соціально-економічного розвитку (виберіть не більше 3-х позицій по кожному рядку!)										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
1. Підвищення рівня зайнятості											
2. Підтримка вітчизняного виробника											
3. Покращання підготовки професіоналів високого класу для інноваційної сфери											
4. Підвищення конкурентоспроможності економіки регіону											
5. Інтенсифікація залучення інвестицій в економіку регіону											
6. Розвиток людського і соціального капіталу											
7. Вдосконалення системи освіти											
8. Зростання науково-освітнього потенціалу											
9. Посилення зв'язків науково-дослідної і виробничої сфер											
10. Покращання безпечності та якості довкілля											
11. Інші цілі (впишіть)											
* Творення (формування, забезпечення):	1. нового інформпродукту	2. нового матеріальн. продукту	3. умов для нових засобів виробн.	4. нових енергоносієв, сиров., компл.	5. нових ринків збуту	6. нових систем управління	7. цільових інновац. фондів	8. інноваційної інфраструктури	9. послуг інновац. характеру	10. інноваційних властивостей особистості	11. визначений Вами вид іннов. діяльності

III. ЯК ВИ ОЦІНЮЄТЕ ЗМІНИ, ЩО ВІДБУВАЮТЬСЯ В ДАНИЙ ЧАС У СОЦІОГУМАНІСТИЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В РЕГІОНІ?

Характер змін	Тенденції змін		
	позитивні	недостатні	змін немає
1. Підтримка владними структурами інноваційних ідей, пропозицій, проектів, ноу-хау та ін.: а) забезпечення бюджетного фінансування; б) матеріально-технічне забезпечення (технічна база); в) кадрове забезпечення; г) включення до державних та регіональних програм; д) надання грантів та ін.			
2. Доступність різних джерел наукової, науково-технічної та іншої необхідної інформації			
3. Функціонування компетентного інноваційного менеджменту			
4. Забезпечення гідної матеріальної оплати за працю			
5. Доступність творчої кооперації, обміну досвідом (взаємодія інноваційних інституцій регіону, співпраця з фахівцями споріднених галузей)			
6. Свобода висловлювання власних інноваційних ідей, ділових пропозицій, громадянських вимог тощо			
7. Інші соціогуманістичні чинники, значущі з Вашої точки зору для інноваційної діяльності _____ _____ _____ (допишіть і оцініть тенденції)			

■ **ВИДІЛІТЬ**, БУДЬ ЛАСКА, ГОЛОВНІ МОТИВИ, ЯКІ СПОНУ-
КАЮТЬ ВАС ТА ВАШИХ КОЛЕГ ПРАЦЮВАТИ У ДАНІЙ
ІНСТИТУЦІЇ

(у кожному стовпчику зробіть не більше 3-х відміток)

Мотиви інноваційної діяльності	Визначальні для Вас особисто	Визначальні для Ваших колег
1. Високий зарібок		
2. Можливість професійної самореалізації		
3. Інтелектуальна сатисфакція від пізнавально-творчого пошуку		
4. Відсутність іншого (кращого) місця роботи		
5. Суспільна значущість роботи		
6. Гордість за результати роботи (за матеріальний чи духовний продукт)		
7. Перспектива кар'єрного просування		
8. Терпимість роботи		
9. Можливість широких соціальних контактів, професійного спілкування в процесі роботи		
10. Інші мотиви _____ _____ (впишіть)		

V. НАСКІЛЬКИ ВАМ УДАЄТЬСЯ РЕАЛІЗУВАТИ ЧЕРЕЗ ПРАЦЮ ОСНОВНІ КОМПОНЕНТИ СВОГО ОСОБИСТОГО ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ?

(скористайтесь умовною відсотковою шкалою або проставте відсотки точніше)

	100%	75%	50%	25%	0%
1. Інтелектуальна					
2. Творча					
3. Організаторська					
4. Інноваційно-культурна					

VI. НАСКІЛЬКИ, НА ВАШУ ДУМКУ, ВИКОРИСТОВУЮТЬСЯ НАВЕДЕНІ КОМПОНЕНТИ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ У ВАШІЙ ІНСТИТУЦІЇ?

(скористайтесь умовною відсотковою шкалою або проставте відсотки точніше)

	100%	75%	50%	25%	0%
1. Інтелектуальна					
2. Творча					
3. Організаторська					
4. Інноваційно-культурна					

VII. ЯКЩО ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА, ТВОРЧА, ОРГАНІЗАТОРСЬКА ВІДДАЧА ІННОВАЦІЙНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ МОГЛА Б БУТИ БІЛЬШОЮ, ТО ЯКІ ОБСТАВИНИ ЦЬОМУ ЗАВАЖАЮТЬ? (виберіть не більше 3-х відповідей, їх номери обведіть)

Обставини (причини)	
1.	Невідповідність виконуваної роботи фаховій кваліфікації
2.	Несформованість (відсутність) умов для чесного підприємництва, бізнесу та ін.
3.	Недосконала організація праці (слабке інформаційне, матеріально-технічне забезпечення та ін.)
4.	Незадовільні умови праці
5.	Методи керівництва, несприятливі для творчої інтелектуальної праці
6.	Низький рівень оплати праці
7.	Недостатнє правове забезпечення інноваційної діяльності
8.	Обмежені можливості подальшого підвищення кваліфікації, продовження освіти
9.	Несформованість компетентного інноваційного менеджменту
10.	Інші причини _____ _____ _____
(вказіть, які саме)	

VIII. ОХАРАКТЕРИЗУЙТЕ, БУДЬ-ЛАСКА, СОЦІАЛЬНУ КОМФОРТНІСТЬ СВОГО БУТТЯ ЗА ТАКИМИ ПАРАМЕТРАМИ

Складові комфортності буття	Характеристики самопочуття				
	відмінне	добре	задовільне	погане	не-стерпне
1. Відчуття матеріально-побутової облаштованості, стабільності життєвого рівня					
2. Відчуття інтелектуальної та творчої самореалізації					
3. Самопочуття в інформаційно-культурологічному просторі (діяльність друкованих та електронних джерел інформації, мовлення, клімат міжлюдського спілкування)					
4. Відчуття особистої причетності до інноваційних процесів у регіоні					
5. Інші значущі для Вас складові комфортності буття _____ _____ _____ _____ _____					
(впишіть і охарактеризуйте)					

К. ОЦНІТЬ РІВЕНЬ: а) ЗНАЧУЩОСТІ і б) ДОСЯЖНОСТІ (ДОСТУПНОСТІ РЕАЛІЗАЦІЇ) КОЖНОГО З ПЕРЕЛІЧЕНИХ НИЖЧЕ ЧИННИКІВ СОЦІАЛЬНОГО САМОПОЧУТТЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ

(за схемою, наведеною в таблиці):

Увага! Наполегливо просимо дати відповідь по кожному рядку: за методикою обробки навіть один пропуск призводить до вибракування всієї КАРТИ!

Основні блоки чинників	Значущість чинника				Досяжність чинника			
	оцінка в балах							
	3 бали (дуже висока)	2 (висока)	1 (низька)	0 (несуттєва)	3 бали (максимальна)	2 (достатня)	1 (часткова)	0 (відсутня)
1	2	3	4	5	6	7	8	9
I. Блок суспільно-громадянських чинників:								
1. Особиста безпека в суспільстві (захищеність життя, майна, інтелектуальної власності та ін.)								
2. Перспективи розбудови державності								
3. Гарантованість якості продуктів, товарів, послуг на споживчому ринку								
4. Безпечність екологічного середовища								
5. Перспектива соціально-економічного розвитку регіону								
6. Довіра до владних структур								
7. Громадянські права і свободи								
8. Державні соціальні гарантії								

1	2	3	4	5	6	7	8	9
II. Блок соціально-побутових чинників:								
1. Наявність постійної роботи								
2. Комфортні умови та раціональна організація праці								
3. Достатність доходу (зарплати, пенсії, стипендії)								
4. Підтримка здоров'я								
5. Доступність і якість загальної і базової освіти								
6. Облаштованість і комфортність житла								
7. Родинна та гендерна гармонія								
8. Стабільність життєвого рівня								
III. Блок духовно-культурологічних чинників:								
1. Культура соціального оточення								
2. Інтелектуально-творча самореалізація								
3. Доступність суспільної інформації								
4. Духовно-релігійне самоздійснення								

ВІСНІТЬ, БУДЬ ЛАСКА, ХАРАКТЕРНІ ОЗНАКИ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙНОЇ СФЕРИ

Означені ознаки	Значущість ознак			Вираженість (наявність) ознак		
	важлива	бажана	несуттєва	висока	поміркована	недостатня
	2	3	4	5	6	7
1. Висока освіченість, кваліфікація						
2. Високий характер, умови життя, середовище						
3. Високі знання, професіоналізм						
4. Динамічний творчий характер, нові ідеї, ініціатива						
5. Творчість, інноваційна діяльність						
6. Здатність виконувати складні проекти, інші роботи та ін.						
7. Відповідальність, відповідальність за прийняті рішення						
8. Здатність керувати						
9. Здатність до самостійного розвитку						
10. Здатність керувати складними проектами, командою фахівців, відповідальність за прийняті рішення						

1	2	3	4	5	6	7
12. Володіння інформаційно-комп'ютерними технологіями						
13. Духовна розвиненість (орієнтація на духовні цінності)						
14. Інші характерні, на Вашу думку, ознаки _____ _____ _____						
(впишіть і дайте оцінку!)						

22. ЯКІ ОБСТАВИНИ ТА УМОВИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ІННОВАЦІЙНОЇ ІНТЕЛІГЕНЦІЇ (КОНІТАРІАТУ) НАЙБІЛЬШ НЕГАТИВНО ВПЛИВАЮТЬ У ДАНИЙ ПЕРІОД НА ЇЇ СОЦІАЛЬНЕ САМОПОЧУТТЯ?

(виберіть три відповіді)

1. **Фізична** небезпека (особиста та членів сім'ї): незахищеність життя, особистого майна, квартири, інтелектуального продукту тощо від кримінальних елементів.
2. **Бюрократизація** владно-чиновницького апарату.
3. **Демократизація** соціального оточення, поширення проявів корупції в політиці й побуті, в діяльності мас-медіа та ін.
4. **Низький** матеріальний рівень життя, економічна нестабільність.
5. **Концентрація** державної влади в руках непатріотичних (або й антипатріотичних) сил.
6. **Низький** рівень в суспільстві проявів бездуховності, збіднення культури, примітивізація цінностей і т. ін.
7. **Емоційна** здоров'ю (особистому, рідних і близьких), пов'язана з **соціально-економічними** і нервово-психічними чинниками, несприятливим способом життя і харчування, поширеністю небезпечних **забруднень** тощо.
8. **Інші** причини негативного соціального самопочуття інтелігентів

(допишіть власну відповідь)

ХІІ. ЯКІ ОСНОВНІ ПРИЧИНИ, НА ВАШУ ДУМКУ, СПОНУКАЮТЬ ЧАСТИНУ ЛЮДЕЙ З ВИСОКИМ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИМ ПОТЕНЦІАЛОМ І ТВОРЧИМИ НАХИЛАМИ ЕМІГРУВАТИ З УКРАЇНИ?

(виберіть не більше 3-х відповідей)

1. Прагнення підвищити свій професійний рівень, набути фахового досвіду для подальшої праці в Україні.
2. Бажання повніше реалізувати свій талант, зробити кар'єру саме за кордоном.
3. Сподівання на високі заробітки, недоступний в Україні матеріальний добробут, відповідний до їхньої кваліфікації.
4. Мрії про комфортне життя в добре організованому, економічно стабільному суспільстві.
5. Надія забезпечити в майбутньому своїй родині (дітям) нормальні життєві перспективи.
6. Бажання “втекти” від нестатків і незручностей, на які приречена в Україні більшість інтелігенції.
7. Побойовання залишатись в Україні через невизначену (інколи напружену) політичну ситуацію, економічну нестабільність тощо.
8. Щось інше _____

(допишіть, будь ласка, власну відповідь)

10. Чи особисто ви маєте плани щодо трудової (професійної) або й остаточної еміграції з України?

1. Так, вже вирішив виїхати назавжди (емігрувати).
2. Збираюсь деякий час попрацювати за кордоном:
 - а) для заробітку;
 - б) для підвищення кваліфікації, набуття фахового досвіду;
 - в) інший мотив _____(впишіть)
3. Швидше ні, хоч інколи виникають такі думки.
4. поки що вагаюсь, бо маю рівноцінні аргументи “за” і “проти”.
5. Хотів би виїхати назавжди, але побоююсь, що не зумію влаштувати своє життя за кордоном.
6. Однозначно ні, не виїду з України за жодних обставин.

ПРОСИМО ДАТИ КОРОТКІ ВІДОМОСТІ ПРО СЕБЕ

1. Ваша стать (обведіть) Чол. Жін.
2. Вік, повних років (обведіть потрібне):
25–30; 31–35; 36–40; 41–45; 46–50; 51–55; 56–60; >60
3. Стаж роботи (поставте позначки у кожному стовпчику)

Років	Загальний	За фахом	На теперішній посаді
5–10			
11–15			
16–20			
21–25			
26–30			
30–40			
> 40 років			

4. Посада _____
(впишіть)
5. Якщо маєте науковий ступінь, наукові та інші звання чи титули, будь ласка, назвіть їх _____

Дякуємо за співпрацю!

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. СОЦІОГУМАНІСТИЧНІ ОСНОВИ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ	9
1.1. Соціогуманістична стратегія інноваційного поступу	9
1.2. Інтелектуальна (когнітивно-креативна) складова інноваційного розвитку регіональних суспільних систем	16
1.3. Ціннісно-мотиваційні регулятори інноваційної активності регіонального розвитку	27
РОЗДІЛ 2. ІННОВАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ КОГНІТАРІАТУ РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМАХ: СОЦІОГУМАНІСТИЧНИЙ ВИМІР	42
2.1. Соціогуманістична оцінка соціогуманістичної ситуації когнітаріату регіонального розвитку в контексті регіональних суспільних систем	42
2.2. Інноваційні функції когнітаріїв вищих закладів освіти та їх інноваційно-міграційні установки	57
2.3. Соціогуманістичний моніторинг як інструмент суб'єктно-об'єктного моніторингу когнітаріату в соціально-захисному процесі	71
ВИСНОВКИ	93
Список літературних джерел	98
Додаток. Діагностична методика для моніторингу умов та мотивів інноваційної активності	103

Наукове видання

Бідак Володимир Ярославович
Копистянська Христина Романівна
Ноджак Любов Степанівна

КОГНІТАРІАТ
ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ СУБ'ЄКТ
РЕГІОНАЛЬНИХ СУСПІЛЬНИХ СИСТЕМ
соціогуманістичні аспекти

*Технічне редагування і верстання Лілії Саламін
Художник-дизайнер Уляна Келеман*

Здано у видавництво 01.11.2005. Підписано до друку 26.12.2005.
Формат 60×84/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 5,5. Обл.-вид. арк. 5.
Наклад 300 прим.

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
Ресстраційне свідоцтво серії ДК № 751 від 27.12.2001 р.
вул. Ф. Колесси, 2, Львів, 79000